

İBN HAZM'IN KÜTÜB-İ SİTTE'YE BAKIŞI

Yrd.Doç.Dr. Selman BAŞARAN

1947 Yılında Başayaş'ta doğdu. İlkokuldan sonra 1969 yılında Ankara İmam-Hatip Lisesi ve Mustafa Kemal Lisesinden mezun oldu. Aynı yıl İlahiyat Fakültesine girdi. 1973 yılında Fakülteden mezun oldu. 1977 yılında A.Ü. İlahiyat Fakültesine bağlı olarak Doktorasını tamamladı. Bu arada 1975 yılına kadar Diyanet Teşkilâtında 8 yıl görev yaptı. 1975-77 Yılları arasında M.E.B.'na bağlı olarak öğretmenlik görevinde bulundu. 1978'de Bursa Yüksek İslâm Enstitüsüne öğretim üyesi olarak atandı. Halen İ.U. İlahiyat Fakültesinde Öğretim Üyesi olarak görev yapmakta.

الموجز

الكتب الستة عند ابن حزم

صحيتهما اصح كتب الحديث، ومع هذا ينتق بعض احاديثهما. وهو يذكر ابا داود والنسائي بالثناء ولكنه يجرح احاديث كثيرة في سنتيهما. سنذكر في هذا المقال كثيرا من الاحاديث التي ردها ابن حزم في الكتب الستة.

ليس مفهوم «الكتب الستة» عند ابن حزم. ولم يكن ابن حزم يعرف سنن الترمذى وسنن ابن ماجة ولا يشاهدتهما ويدعى انه قال: «ان الترمذى وابن ماجة مجهولان»، ونحن لا نعتقد ان هذه الدعوى ثابتة. وكان ابن حزم يجمل ويمدح البخاري ومسلم ويعد

H.z.Peygamber'in (S) vefatından sonra Kur'an-ı Kerim âyetlerinin bir araya getirilmesi, H.z.Osman'ın halifeliği zamanında da nüshalarının çoğaltılarak çeşitli müslüman beldelere gönderilmesi, hadislerin de toplanarak kaybolmaktan kurtarılması zarûretini doğurmuştur. Çeşitli zamanlarda yapılan teşebbüsler ancak birinci Hicrî yüzyıldan sonra netice vermiş ve değişik metodlarla hadisler bir araya getirilmiştir. Hadis tedvinini, akabinde de hadis tasnifi olarak nitelendirilen bu faaliyetler üçüncü

hicrî asırda doruk noktasına ulaşmış ve bu asır hadis tasnifinde "altın çağ" olarak adlandırılmıştır.

Hadis tarihi açısından Kütüb-i Sitte dönemi de denilen üçüncü asırda pek çok hadis kitabı meydana getirilmiştir. Bunlar içerisinde Buharî ve Müslim'in Sahihleri, ihtiva ettikleri sağlam ve güvenilir hadisler sebebiyle büyük itibar görmüş ve iki sahih kitap anlamına gelen "Sahihân" adıyla şöhret bulmuşlardır. Aynı dönemde yazılan Ebû Dâvûd, Tirmizî ve Nesâî'nin sünenleri de içine

aldıkları sağlam hadisleri sebebiyle bu iki kitapla birlikte mütalaa edilmiş ve bu beş kitap "Kütüb-i Hamse" (beş kitap) veya "Usûl-i Hamse" (beş asıl kaynak) diye meşhur olmuşlardır. Daha sonra bazılarınca İmam Mâlik'in Muvatta'ı, bazı muhaddislerce de Dârimî'nin sünen'i bunlara dahil edilerek hepsi birlikte kutub-ı Sitte'yi oluşturmuşlardır.

IV. Hicrî yüzyıldan sonra ise İbn Mâce'nin Sünen'i çoğunluk alimlerce altıncı kitap olarak kabul edilmiş, Kütüb-i Sitte denilince de bu altı kitap, yâni Buhârî ve Müslim'in Sahihleri için Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin Sünenleri anlaşılır olmuştur⁽¹⁾.

Ancak Kütüb-i Sitte tâbirinin ne zaman ortaya çıktığı kesin olarak bilinmemektedir. Hattâ Kütüb-i Sitte'yi oluşturan kitaplar içerisinde bilhassa sünenlerin ne zaman meşhur olduğu ve temel kaynak kabul edildiği de tam olarak tesbit edilebilmiş değildir. Meselâ Hicrî beşinci asrın ortalarında bu kitapların bir kısmının varlığından Beyhakî gibi bazı alimler haberdar bile olamamışlardır. Eğer gerçekten bu eserlerin VI. yüzyıldan sonraki şöhretleri bu alimlerin yaşadığı dönemlerde de bulunsaydı, yüzlerce eser yazmış bu muhaddislerin mutlaka o kitaplardan haberdar olmaları gerekirdi. Beyhakî'nin yalnız Sahihân ile Ebû Dâvud'un süneninden nakilde bulunması, diğer sünenleri görmediği şeklinde izah edilmektedir⁽²⁾. Bu muhaddisin Hicrî 458 yılında vefat ettiği düşünülürse, bu tarihlere hâlâ Kütüb-i Sitte kavramı bazı alimlerde yok demektir. Oysa Kütüb-i Sitte'nin en son yazılan süneninin üzerinden yaklaşık 150 sene geçmiştir.

Esas konumuzu teşkil eden Endülüs âlimlerinden İbn Hazm da Beyhakî ile aynı dönemde yaşamıştır ve Kütüb-i Sitte veya Kütüb-i Hamse anlayışı onda da yoktur. Beyhakî'den fazla olarak o, Nesâî'nin sünenlerini de görmüştür. Tirmizî ve İbn Mâce'nin sünenlerinden o da habersizdir. Kaldı ki İbn Hazm Endülüs gibi, hadis eserlerinin kaynağı durumda bulunan doğudan uzak bir belde yetişmiş ve doğuya hiç seyahati olmamıştır. Tirmizî ve İbn Mâce'nin sünenlerinin Endülüs'e daha sonraki dönemlerde girdiğini söyleyen Zehebî'nin görüşleri de dikkate alınırsa⁽³⁾ bu iki eseri İbn Hazm'ın görmemiş olması normal karşılanır.

Şunu da ilâve etmek gerekir ki bazı âlimlerce zaman zaman Kütüb-i Sitte'den sayılan Muvatta'ı İbn Hazm görmüş, okumuş ve bu eserden pek çok hadisi kendi kitaplarına almıştır. Hatta üzerinde çalışmalar yapmıştır^(3a). Fakat biz bunun üzerinde durmayıp 6. asırdan sonra kabul edilen Kütüb-i Sitte'ye İbn Hazm'ın bakışını incelemek istiyoruz.

Hemen söyleyelim ki İbn Hazm hadis kitapları içerisinde Buhârî ile Müslim'in sahihlerini başta zikretmekte ve bu kitapların en sahih hadisleri ihtiva ettiğini o da kabul etmektedir. Bunlardan sonraki hadis mecmualarını sıralamasında farklılık göze çarpmaktadır. Bazan Ebû Dâvûd ve Nesâî'nin sünenlerine öncelik vermekte, bazan ise sahih hadis ihtiva eden diğer eserleri öne aldığı bildirmektedir⁽⁴⁾.

Kendi yaptığı sıralamada Ebû Dâvud ile Nesâî'nin sünenlerini 3. ve 4. sırada zikretmekte⁽⁵⁾, eserlerinde çoğunlukla bu sıralamaya uyduğu da dikkat çekmektedir.

TİRMİZİ VE İBN MACE'Yİ MEÇHUL OLARAK İT-HAM ETTİĞİNE DAİR RİVAYETLER

Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Tirmizî ve İbn Mâce'nin sünenleri o dönemde Endülüs'e ulaşmadığı için İbn Hazm bu eserleri görmemiş, hattâ varlığından haberdar bile olmamıştır. bunun için de bazı kaynakların haberine göre o, el-İsâl adlı eserinin ferâiz bölümünde Tirmizî'yi meçhul olarak nitelendirmiştir.

Bu haberi nakledeğerlerin başında Zehebî gelmekte, (6) İbn Kesir (ö.774)^(6a) ve İbn Hacer de (ö.852) benzer ifadelerle yer vermektedirler. İbn Hacer bu iddiayı Ebû ya'la el-Halîfî'den nakletmiş görünüyor. Ebû Gudde ise bu suçlamaların Halîfî'nin el-İrşâd fî Ulemâ'î'l-Bilâd adlı eserinden intikal ettiğini söylüyor⁽⁷⁾. Halîfî'nin 446 yılında vefat ettiği ve Kazvinli olduğu^(7a) dikkate alınırsa, Endülüs dışına çıkmamış ve Halîfî'den on yıl sonra Endülüs'te ölmüş olan İbn Hazm'ın, hangi tarihte yazdığı tam tesbit edilemeyen el-İsâl adlı kitabını onun elde edip okuması şöyle dursun haberdar olması bile mümkün görünmemektedir.

Zehebî, İbn Kesir ve İbn Hacer dışında başka müelliflerin de bu haberi kitaplarına aldığı müşahade edilmektedir⁽⁸⁾. Bu iddialara dayanılarak "meçhul"sözünün İbn Hazm'a ait bir remz haline geldiği, durumuna vakif olmadığı kimseleri meçhul olarak suçlayıverdiği söylenmiştir⁽⁹⁾.

Vakia İbn Hazm bazı tanınmış râviler hakkında meçhul tabirini kullanmıştır. Fakat Tirmizî'yi meçhul olarak vasıflandırdığına kendi kitaplarında yaptığımız araştırmalarda rastlayabilmemiş değiliz. Onun Muhallâ isimli eserinin ferâiz bölümünü gözden geçirdiğimiz zaman Tirmizî vasıtasıyla, Zeyd b. Sâbit'in ferâizi en iyi bilen sahâbî olduğuna dair bir hadis rivayet ettiğini^(9a), ancak, bu hadisin isnadındaki bazı râvileri bilinmemekle itham ettiği halde Tirmizî hakkında hiç bir şey söylemediğini gördük⁽¹⁰⁾. el-İsâl adlı eseri şu âna kadar kayıp olarak bilinmektedir. Bu yüzden de iddiayı yerinde araştırma imkânlarından

1) Konu hakkında fazla bilgi edinmek için bk. İbnü's-Salah, Mukaddime, s.11; İbn Hacer, Şerhu Nuhbeti'l-Fiker, s.44; Suyûfî, Tedrîb-ü'r-Râvî, I, 102, 174; Abdülvehhab Abdüllâtîf, Tedrîb, I, 174 dipnot; Prof.Dr.Talat Kocayığıt, Hadis İstılahları, s.202; Hadis Tarihi, s. 249-250

2) Bk.Zehebî, Tezkirâtü'l-Huffâz, III, 1132

3) Bk.Zehebî, Siyeru'n-Nübelâ (İbn Hazm maddesi ayrı basım), s.41. Konuyla ilgili fazla bilgi için bk. Selman Başaran, İbn Hazm ve Hadisteki Metodu (yayınlanmamış doktora tezi, Ankara 1977), s.98.

3a) Bk. Zehebî, Tezkira, III, 1152.; Siyeru'n-Nübelâ, s.33; Fazla bilgi için bk. S. Başaran, a.g.tez,s.81.

4) Bk. Zehebî, Tezkira, III, 1153; Cezâirî, Tevcihü'n-Nazar, s.144

5) Bk.İbn Hazm, Fezâilü'l-Endülüs, s.20; Risâletân, y.179a.

6) Bk.Zehebî, Mizan, III, 678

6a) Bk.İbr Kesir, el-Bidâye ve 'n-Nihâye, XI, 67

7) Bk. Laknevi, er-Raf'ü ve't-Tekmil, 390 da 183 no'lu açıklama.

7a) Bk.İbnü'l-İmâd, Şezerâtü'z-Zeheb, III, 274; Hacı Halife, Keşfü'z-Zunûn, I,70; Ömer Rızâ Kehhâle, Mu'cemü'l-Müellifin, IV, 121

8) Meselâ bk.Şehâvî, Fethu'l-Mugis, s.482; Laknevi, a.g.e., s. 183-185; Abdül-Fettah Ebû Gudde, aynı yerdeki dipnotlar; Zafer Ahmed et-Tehânevî, Yeni Usûl-i Hadis (terc.Doç.Dr.İbrahim Cânan), s.255-258

9) Bk.İbn Hacer, Lisânü'l-Mizân, I, 432

9a) Hadis için bk. Tirmizî, Menâkıb, B.33

10) Bk. Muhallâ, X, 388

mahrumuz. Burada iki ihtimal akla gelmektedir: Ya gerçekten el-İsal adlı eserinde İbn Hazm Tirmizî'yi mechûl olarak nitelendirdi de Muhallâ'da bu fikrinden vazgeçti, ya da onun Tirmizî'den naklettiği hadisin bazı râvilerine mechûl demesine, bu sebeple hadisi zayıf saymasına bakılarak Tirmizî'yi de mechûl addettiği sonucuna ulaşıldı. İddianın Hatîlî'ye dayanadığı, onun da el-İsâlî'yi görme ihtimalinin çok zayıf olduğu, el-İrşâd adlı eserinde birçok yanlış bilgiler bulunduğu⁽¹¹⁾ hatırlanırsa ikinci şıkn gerçeğe daha yakın olduğu anlaşılmaktadır.

Öyle zannediyoruz ki bu hususta ileri sürülen iddia, el-İsâlî adlı eseri elde edemeyen sonraki âlimler tarafından önceki eserlerden aynen alınmış ve eğer bir yanlış anlama var ise bu yanlış bazı çoğaltmalarla nesiller boyunca devam etmiştir. Nitekim İbn Hazm'ın, İbn Mâce için de mechûl dediğini Ebû Gudde Kevserî' den nakletmektedir⁽¹²⁾ İbn Hazm'ın İbn Mâce'yi mechûl olarak vasıflandırdığı iddiasına Kevserî ve Ebû Gudde dışında hiç kimsede rastlamadığımız gibi, İbn Hazm'ın kendi kitaplarında da İbn Mâce'den hiç söz ediliğini görmedik.

Şu halde, daha önce belirttiğimiz gibi, Tirmizî ve İbn Mâce'nin sünenlerinin, İbn Hazm'ın ölümünden sonra Endülüs'e girmiş olduğu, dolayısıyla onun bu kitapları hiç görmediği şeklindeki Zehebî'nin tesbiti daha mâkul görünmekte, bu tesbit karşısında, bu eserleri İbn Hazm'ın görmemiş olamayacağı şeklindeki İbn Hacer'in iddiasının⁽¹³⁾ dayanaktan yoksun olduğu anlaşılmaktadır.

Fakat ne olursa olsun, şayet gerçekten o, Tirmizî'ye mechûl demişse bu onun için bağışlanmaz bir kusur olarak telâkkî edilebilir. Çünkü kendi koyduğu kurala uymamış olmaktadır. Onun cerh ve ta'dîl hususunda genel prensibi şudur: İtham ettiği râvinin kusurunu açıkça ortaya koymadıkça, yâni cerh sebebini zikretmedikçe, cârihln sözüne itibar edilmez⁽¹⁴⁾. Buhârî ve Müslim gibi hadis imamlarının da dahil olduğu çoğunluğun kabul ettiği bu prensibe⁽¹⁵⁾ kendisinin uymayıp çoğu kez sebep bildirmeden bir râviye "mechûldür" veya "zayıftır" deyişmesi, ona karşı yöneltilen tenkitlerin esas âmîli olmuş ve bu tenkitleri bir ölçüde haklı kılmıştır.

BUHÂRİ VE MÜSLİM'İN SAHİHLERİ HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Tirmizî ve Mâce'nin sünenlerini görme ve tanıma imkânı bulamayan İbn Hazm diğer dört kitaptan yeri geldiğçe övgüyle söz etmiş ve onlardan pek çok hadis nakletmiştir.

Sahîhân olarak şöret bulan Buhârî ve Müslim'in Camîleri bütün hadisçiler nazarında Kur'an-ı Kerim'den sonra en sahih kitap kabul edilmiştir⁽¹⁶⁾. İmam Mâlik'in Muvatta'ının Kur'an'dan sonra en sahih kitap olduğunu söyleyen Şafî'nin sözü İbnü's-Salah tarafından şöyle değerlendirilmiştir: Şafî bu sözü sahîhân henüz yokken söylemiştir. Dolayısıyla, "Buhârî ve Müslim'in Sahihleri en sahih hadis kitaplarıdır" kuralına aykırı değildir⁽¹⁷⁾.

İslâm âlimlerinin büyük çoğunluğunca benimsenen bu kuralı İbn Hazm'da kabul etmekte ve "hadis kitaplarının en yücesi İmam Mâlik'in Muvatta'dır" diyenlere itirazla, "Hayır, hadis kitaplarının en sahihi, en yücesi Buhârî ve Müslim'in sahihleridir..." demektedir⁽¹⁸⁾.

O, kitaplarında sahîhândan pek çok hadis nakletmekte⁽¹⁹⁾, bu hadislerden bir çoğunun da sahih, yahut da senedinin sağlam olduğunu açık bir şekilde ifade etmektedir. Meselâ Buhârî'den naklettiği bir hadisin senedi için, "gün gibi aşikâr bir isnad" demiş⁽²⁰⁾, bir başkasının inci gibi bir isnad olduğunu söylemiştir⁽²¹⁾. Müslim'den rivayet ettiği bir haber için, "bu son derece sağlam bir haberdür"⁽²²⁾, bir başka haberin isnadı için ise, "eşi bulunmaz bir sened" demek sûretiyle takdirlerini bildirmiştir⁽²³⁾.

Buhârî ve Müslim İbn-Hazm indinde o derece itibarlı iki muhaddistir ki o, Cerh ve ta'dîl hususunda onların hükümüne itimat etmiş, birçok râviyi onlar kendisinden hadis aldı diye güvenilir kabul etmiş, onlar tenkit etti diye birçok râviyi cerhetmiştir. Meselâa Muhammed b. Abdillâh b. el-Müsennâ'nın (24) güvenilir olduğunu söyledikten sonra Buhârî'nin ondan hadis aldığını bildirerek kanaatinin doğru olduğuna Buhârî'nin görüşünü delil getirmiştir (25). Numaym b. Hammad'ın mutemet bir râvi olduğunu anlatmak için, "Buhârî ondan rivâyette bulunmuş" demiştir (26). Ebû Bekir b. Ebû Uveys'in hadis uydurduğu iddiasına itibar edilemeyeceğini belirterek, Buhârî'nin ondan nakilde bulunmasını hadis uydurmuş olmayacağını delilli olarak zikretmiştir (27). İbrâhim b. Ubeyd'i mechûl olarak nitelendirenler için şöyle söylemiştir: "Hayır onlar yalan söylüyorlar. İbrahim meşhur ve güvenilir bir râvidir. Kendisinden Müslim sahîhinde hadis nakletmiştir (28).

İbn Hazm bazı râvilerin güvenilirliğini tesbit ederken Buhârî ve Müslim'i nasıl delil almışsa cerhederken de onların görüşlerinden faydalanmıştır. Nitekim Amr b. Vâkid ve Nadr b. Abdirrahmân Hazzaz için "münkerü'l-hadis" demiş ve bunları Buhârî'nin de böyle nitelendirdiğini haber vermiştir.⁽²⁹⁾ Abdülcebbar b. Ömer el-Eyî⁽³⁰⁾,

11) Bk.Zehabî, Siyeru'n-Nübelâ, (Beyrut 1983) XVII, 666; Tezkira, III,1124.

12) Bk.Tehânevî, a.d.e..s.273 te 253 no'lu dipnot; Laknevî, a.g.e.,s.185'te 2 no'lu dipnot.

13) Bk. Tehzîbu-l Tehzîb, IX 388.

14) Bk. İbn Hazm, el-İhkâm fi Usûl'l-Ahkâm, I, 146.

15) Bk. Hatîb Bağdâdî, el-Kifâye fi İlm'l-Rivâye, 107-108

16) Bk. İbnü's-Salah, el-Mukaddîme, s.9; Suyûtî, Tedrîbü'r-Râvî, I,91.

17) Bk. aynı yerler.

18) Bk. Zehabî, Tezkira, III, 1153; Cezâirî, Tevcih, s. 144.

19) Muhallâ isimli eserinde tekrarlar dahil, Buhârî'den yaklaşık 500, Müslim'den de yaklaşık 800 kadar hadis almıştır.

20) Bk. Muhallâ, IX 217

21) Bk.A.g.e., IX, 722

22) Bk.a.g.e., VIII, 492

23) Bk.a.g.e., VII, 211

24) Biyografisi için bk. İbn Hacer, Tezhib, IX, 272

25) Bk.Muhallâ, VI, 20

26) Bk. İbn Hazm, İhkâm, VIII, 25

27) Bk.Muhallâ, XI, 78

28) Bk.a.g.e., IX, 531

29) Bk. Muhallâ, VII, 339, 482. Bu râviler hakkında Buhârî'nin görüşü için bk. el-Târîhu'l-Kebîr, VI, 380, VIII, 91.

30) Bk. Buhârî, a.g.e., VI, 108

Fâid b. Abdîrrahman el-Attar Ebû'l-Veraka (31), **Mûsâ b. Ubeyd er-Rabezî**(32), **Mûzâhir b. Eslem**(33) ve **Ömer b. Suhbân**'ın (veya sübhân)(34) zayıf olduğunu belirttiğinden sonra Buhârî'nin de bunları zayıf saydığını ifade etmiştir(35).

EBU DAVUD VE NESÂİ'Yİ TAKDİR ETMESİ

Buhârî ve Müslim'in sahihleri yanında, Kütüb-i Sitte'yi teşkil eden sünenlerden **Ebû Dâvud** ve **Nesâî**'nin eserlerini **İbn Hazm** da sahih kitaplar arasında zikretmekte, onlardan pek çok hadis alıp delil olarak kullanmakta(36), musennefatında meşhur ve güvenilir râvilerden hadis müelliflerini iddia edenlere hitaben şöyle söylemektedir: "Kitaplarımız meydandadır. Böyle bir şey varsa gösterebilirler. Gerçek dışı bilgiler bulurlarsa kitaplarını imha etsinler..Şunu iyi bilsinler ki biz eserlerimizde **Buhârî** ve **Müslim**'in sahihlerinden, **Ebû Dâvud** ve **Nesâî**'nin sünenlerinden, **İbn Eymen**'in, **İbn Esbag**'ın, **Abdürrezzak**'ın, **Hammada**'ın, **Vekî**'in, **İbn Ebî Şeybe**'nin kitaplarından hadisler nakletmekteyiz...Allah'a hamdolun ki bu eserlerin hepsi bizde mevcuttur."(37)

O, **Ebû Dâvud** ve **Nesâî**'nin sünenlerini sağlam ve güvenilir kaynaklar arasında saymakla kalmamış, bazan hadislerin ya da râvilerin güvenilir olup olmadıkları hususunda bu müelliflerin sözlerini delil olarak kullanmıştır. Meselâ namazda başkasının anlayacağı şekilde bir işaret yapmanın, namazın 'adesini gerektireceğine dair hadisî (38) tenkid ederken, "bu hadisin hatalı rivâyet edildiğini **Ebû Dâvud** da söylemiştir" demiş (39); **Abdülcebbar b. Ömer el-Eyflî**'nin zayıf olduğunu iddia ederken **İbn Ma'in**, **Buhârî** ve **Ebû Dâvud**'un da onu zayıf saydığını haber vermiştir (40). **Ebû Sa'îd Yezid b. İbrahim et-Tüs-terî**'nin (ö.161) son derece güvenilir bir râvî olduğunu söyledikten sonra bir çok muhaddisle birlikte **Nesâî**'nin de onu mutemet saydığı bildirilmiştir (41).

Görülüyor ki **İbn Hazm**, Kütüb-i Sitte olarak adlandırılan eserlerden kendi görebildiklerini övmekte, onların sahih hadisleri ihtiva ettiğini kabul etmekte, müelliflerinin otoritesine güvendiği için cerh ve ta'dil konularında onları sened saymaktadır.

Ancak hadis otoritelerine duyduğu hayranlık hiçbir zaman onun gözünü kamaştırmamış ve varsa onların birtakım hatalarını görmesine engel olmamıştır. O, kendi koyduğu kurallara çerçevesinde hadisleri değerlendirmiş, bu kurallara aykırı bulduğu hadisleri, nakledeni kim olursa olsun, tenkide tâbî tutmuştur. Konuyla ilgili olarak, muhaddislerin çoğunluğunca benimsenen bir esas koy-

muş ve buna ekseriyetle kendisi de uymuştur: "Biz yalnız güvenilir râvilerin kopuksuz bir isnadla naklettikleri sağlam haberi delil alır, ancak zayıf bir habere karşı çıkarız. Bunun da zayıf oluş sebebinin açıklarız" (42). Başka bir yerde de şöyle söylemiştir: "Biz bir haberi herhangi bir yerde delil almışsak onu artık her yerde makbul sayarız" (43).

Üçüncü asırdan sonraki dönemlerde yaşayan muhaddisler genelde **Kütüb-i Sitte** müelliflerini otorite kabul etmiş ve onların naklettikleri hadisleri tenkide fazla cesaret edememişlerdir. Meselâ **muallak hadisleri** zayıf saymalarına rağmen **Buhârî** ve **Müslim**'in **muallaklarını** bundan istisnâ etmişlerdir (44).

İbn Hazm bu çemberi kıran muhaddislerden birisidir. Ona göre hadis görünüşte zayıfsa sahih kitaplarda yer almış olması onun zayıflığını ortadan kaldırmaz. Bu cür'etinin veya cesaretinin neticesi olarak otoritesini kabul ettiği Buhârî, Müslim, Ebû Dâvud ve Nesâî'nin birçok hadisini tenkidden geri durmamış, onların bazı hadislerini, görünüşteki kusuru nedeniyle zayıf veya mevzû olarak nitelendirmekten çekinmemiştir.

TENKİD ETTİĞİ BUHARİ VE MÜSLİM HADİSLERİ

Zâhirî mezhebinin temsilcisi olduğu için **İbn Hazm**'ın hadis tenkidinde de çoğu kez **görünüşe göre hüküm verdiği** açıkça müşahade edilir. Bu sebeple o, hadisin isnadında herhangi bir kusur görmüşse o hadisi mutlaka zayıf saymıştır. Ancak o hadis başka yoldan sağlam isnadla nakledilmişse ona göre haber artık delil kabul edilir. Bu konuda en açık örnek **Buhârî'nin muallaklarıdır**. **İbn Hazm** bu tür hadisleri **münkâtı** iddiasıyla reddetmiş, kesinlikle delil olarak kullanmamıştır.

Buhârî Hadisleri:

1- Nitekim Buhârî'nin sahihinde yer alan çalgı ve eğlencenin haramlığı konusundaki hadisi ele alarak tenkidini şöyle yapar: Buhârî'nin, **Hişam b. Ammar - Sadaka b. Hâlid - Abdurrahman b. Yezid - Atıyye b. Kays - Abdurrahman b. Ganm** isnadıyla naklettiğine göre **Ebû Amir** veya **Ebû Mâlik el-Eş'arî** yeminle teyid ederek **Rasûlüllah**'dan (S) şöyle işittiğini söylemiştir:

ليكونن من امتى قوم (اقوام) يستحلون الخمر (الحر) والحري
والخمر والمعازف

Ümmetimden öyle zümreler çıkacak ki onlar zınayı, ipeki elbiseler giymeyi, şarap içmeyi, çalgı ve eğlenmeyi helâl sayacaklardır. (45).

31) Bk. Buhârî, a.g.e., VII, 132

32) A.g.e., VII, 291

33) Bu râvî hakkında Buhârî'nin görüşü için bk. Zehebî, Mizân, IV, 131.

34) Bk. Buhârî, a.g.e., VI, 165.

35) Sırasıyla bk. Muhallâ, VI, 182, II, 36, VIII, 88, X, 234, VII, 518.

36) Muhalâ'da Ebû Dâvud'un süneninden yaklaşık 400, Nesâî'nin sünenlerinden de 500 kadar hadis almıştır.

37) Bk. İbn Hazm, Risâletân, y.179/a

38) Hadis için bk. Ebû Dâvud, Salât, B.176; Beyhakî, Sünen, II, 262.

39) Bk. Muhallâ, III, 97.

40) Bk. a.g.e., I, 143.

41) Bk. a.g.e., VII, 57.

42) Bk. Muhallâ, I, 3.

43) Bk. a.g.e., II, 17

44) Geniş bilgi ve örnekler için bk. İbnü's-Salâh, Mukaddime, s. 32; İbn Hacer, Nahbetü'l-Fiker Şerhi, (terc. Prof. Dr. Talat Koçyiğit, Ankara 1971), s. 53; Aynî, Umdetü'l-Karî, I, 291; Prof. Dr. Talat Koçyiğit, Hadis İstılahları, s. 231.

45) Hadisin tamamı için bk. Buhârî, Eşribe, B. 6.

"Bu hadis münkatı'dır. Buhârî ile Sadaka b. Hâlid arasında isnad kopukluğu vardır. Çalgı ve eğlencenin haram olduğu konusunda sahih hiçbir haber yoktur...Konuyla ilgili haberlerden bir ya da birkaçı güvenilir râviler kanalıyla Hz. Peygamber'e (S) kadar ulaştırılmış olsaydı yemin ederim ki onu kabul etmekte biz kesinlikle tereddüt göstermezdik"⁽⁴⁶⁾. "Aynı hadis Ebû Amir veya Ebû Mâlik'e nisbet ediliyor. Bu Ebû Amir'in kim olduğu bilinmemektedir"⁽⁴⁷⁾.

2- İbn Hazm'ın tenkid ettiği Buhârî hadislerinden birisi de şudur:

لم يجعل الله شفاءكم فيما حرم عليكم

"Allah haram kıldığı

şeylerde sizin için şifa yaratmamıştır" O, bu haberin râvîsi olan Süleyman b. Ebî Süleyman eş-Şeybânî'yi mechûl olarak nitelendirmiş ve hadisi batıl saymıştır⁽⁴⁸⁾.

3- İbn Hazm tarafından tenkid edilen bir başka muallak haber de

المسلمون عند شروطهم

"Müslümanlar şartlarına

bağlı kalırlar" hadisidir. O bu ifadeyi sahih olmayan batıl bir haber olarak nitelendirmiş,⁽⁴⁹⁾ Hadisin İbn Ebî Şeybe kanalıyla gelen çeşitli rivayetlerini zikrederek hepsini râvîleri sebebiyle reddetmiştir⁽⁵⁰⁾. Bu haber Buhârî tarafından muallak olarak nakledilmiş⁽⁵¹⁾, İbn Hacer'in ifadesine göre de Sahih-i Buhârî'nin hiçbir yerinde isnadlı olarak rivayet edilmemiştir⁽⁵²⁾.

4- Buhârî ve Müslim'in müşterek olarak naklettikleri hacca ilişkin Esmâ'nın haberi de İbn Hazm tarafından tenkide uğramıştır:

عن عبد الله مولى أسماء انه كان يسمع اسماء تقول كلما مرت بالحجون: صلى الله على محمد لقد نزلنا معه ها هنا ونحن يومئذ خفاف قليل ظهرا قليل ازوادنا فاعتمرت انا واختي عائشة والزبير وفلان وفلان فلما مسحنا البيت احللتنا ثم اهللنا من العشي بالحجر

"Ahmed b. İsa - İbn Vehb - Amr b. Hâris - Ebû'l-Esved isnadıyla Ebû Bekir'in kızı Esmâ'nın azatlısı Abdullah'tan şöyle rivayet edilmiştir: 'Esmâ her ne zaman Hacûn mevkiine uğrarsa şöyle derdi: Allah, Rasûlüne salât ve selâm eylesin. Onunla birlikte buraya inmiştik. O gün bizim yükümüz hafif, binitlerimiz ve yiyeceklerimiz azdı. Ben, kızkardeşim Ayşe, Zübeyir, filan ve falan umre yapmıştık. Biz Beyt'i tavaf ettiğimiz vakit ihramdan çıktık ve sonra hacc için geceleyin yeniden ihrama girdik"⁽⁵³⁾.

İbn Hazm bu hadisi zikrettikten sonra şöyle diyor: "Bu haber ihtilafsız batıldır. Hz. Ayşe (R) veda hacı yılında kesinlikle haccdan önce umre yapmamıştır. Çünkü

hayızlı idi ve Kâ'be'yi tavaf etmemişti...Bunu Câbir b. Abdillâh nakletmektedir. Aynı haberi Urve, Kasım b. Muhammed, Tavus, Mücâhid, Esved b. Zeyd ve İbn Ebî Müleyke Hz. Ayşe'nin kendisinden rivayet etmişlerdir. Haberdeki başka bir yanlışlık da, "sonra hacc için geceleyin yeniden ihrama girdik" sözüdür. Bu da batıldır. Çünkü Hz. Ayşe, Câbir b. Abdillâh, Enes b. Mâlik ve İbn Abbas'ın naklettiğine göre onlar Hz. Peygamberle(S) birlikte Mekke'ye girdikleri gün ihramdan çıkmışlar, hacc için tekrar ihrama girişleri ise terviye, yâni Mina günüdür. Dolayısıyla ihramdan çıkışları ile tekrar ihrama girmeleri arasında tam üç günlük zaman bulunmaktadır...Bundan da anlaşılıyor ki Ebû'l-Esved'in rivayeti hatırdır"⁽⁵⁴⁾.

5- Munkatı' iddiasıyla reddettiği Buhârî hadislerinden birisi de Ebû Hüreyre'den nakledilmiştir:

قال الليث بن سعد حدثني جعفر بن ربيعة عن عبد الرحمن بن هرمز عن ابي هريرة عن رسول الله ﷺ انه ذكر رجلا من بني اسرائيل وفيه فقال ثائتي بالكفيل فقال كفى بالله كفيلا فقال : صدقت فدفعها اليه الى اجل مسمى فخرج في البحر ففضى حاجته ثم التمس مركبا يركبها ...

"Ebû Hüreyre şöyle demiştir: Hz. Peygamber İsrailoğullarından bir adamdan bahsetti...Bu haberde şu ifadeler de yer almıştır: Adam, bana kefil getir, dedi. Öteki kefil olarak Allah yeter, cevabını verdi. Bunun üzerine, doğru söyledin, diyerek belli bir müddet için ona istediği parayı verdi. O da parayı alınca deniz yolculuğuna çıkıp o parayla ihtiyacını karşıladı. Sonra da söz verdiği zamanda parayı ödemeye kendisini yetiştirecek bir binek aradı..."⁽⁵⁵⁾.

Hadisi bu şekilde naklettikten sonra İbn Hazm şöyle der: "Bu haberi Buhârî muttasıl olmayan bir isnadla zikretmiştir. Haber sahih değildir. Çünkü Abdullâh b. Sâlih vasıtasıyla nakledilmiştir. Bu râvî ise son derece zayıftır"⁽⁵⁶⁾.

6- İbn Hazm bazı hadisleri de râvîsi sebebiyle tenkid etmiştir. Bunlardan birisi Câbir hadisidir:

عن جابر عن النبي ﷺ انه قال لبعض الانصار وهو في حائطه: ان كان عندك ماء بات في شنة وإلا كرعتا ...

Abdullah b. Muhammed - Ebû Amir - Füleyn b. Süleyman - Sa'îd b. Hâris isnadıyla Câbir'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Hz. Peygamber (S) ensardan bir zatın bostanında bulunuyordu. Ona dedi ki: Eğer yanında eski kırba içinde gecelemiş su varsa (içeriz), yoksa şu sudan dudağımızla içeriz..."⁽⁵⁷⁾.

46) Bk. Muhallâ, IX, 708.

47) Bk. İbn Hazm Risâletün, fi'l-Ginâ, y. 233/a (Süleymaniye küt. Şehit Ali Paşa Böl. No: 2704). Hadisin ilk kısmı Ebû Dâvud tarafından muttasıl bir isnadla nakledilmiş, fakat orada "el-meâzif" (çalgi, eğlence) kelimesi yer almamıştır. Bk. Ebû Dâvud, Libas, B.6. Hadisin müdafası ve İbn Hazm'ın tenkidine karşı ileri sürülen deliller için bk. İbnü's-Salah, Mukaddime, s.32; İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, X, 45-48; Aynı, Umdetü'l-Karî, I, 291; Şemsü'l-Hakk Azîmâbâdî, Avnû'l-Ma'bûd, XI, 83-85.

48) Bk. Muhallâ, I, 176. Bu haberi Buhârî, İbn Mes'ûd'un sözü olarak ve isnadını zikretmeden Sahih'ine almıştır. Bk. Buhârî, Eşribe, B.15. Süleyman eş-Şeybânî'nin güvenilir olduğuna dair bilgi için bk. İbn Hacer, Tezhîb, IV, 197-198.

49) Bk. Muhallâ, IX, 680.

50) Bk. a.g.e., IX, 407.

51) Bk. Buhârî, İcare, B.14.

52) Bk. İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, IV, 371. Ebû Dâvud aynı hadisi Kesir b. Zeyd vasıtasıyla nakletmiş (bk. Ebû Dâvud, Akziye, B.12) Fakat bu zatı bir çokları tenkid etmiştir. Bk. Münzirî, Muhtasarü Sünen-i Ebî Dâvud, V, 214. Bu tenkidler için ayrıca bk. İbn Hacer, Tehzîb VIII, 422-423. Tirmizî ise hadisin hasen-sahih olduğunu söylemiştir. Bk. Tirmizî, Ahkâm, B.17.

53) Buhârî, Umre, B.11; Müslim, Hacc, H.193.

54) Bk. Muhallâ, VII, 124. İbn Hacer'in haberle ilgili görüşleri için bk. Fethu'l-Bârî, III, 491-492.

55) Hadisin tamamı için bk. Buhârî, Kefalet, B.1.

56) Bk. Muhallâ, VIII, 537. Buhârî bu hadisi muallak olarak nakletmiştir. Bazı nüshalarda hadisin Abdullah b. Sâlih vasıtasıyla, başka eserlerde de başka râviler kanalıyla nakledildiğine dair bk. İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, IV, 285-286.

57) Hadisin tamamı için bk. Buhârî, Eşribe, B.14,20.

İbn Hazm Buhârî'nin bu hadisini, râvîsi Füleyh b. Süleyman'ın zayıf olması sebebiyle reddetmiştir.⁽⁵⁸⁾

Mâ'iz'in recmedilmesi ile ilgili hadislerden birisini de İbn Hazm muzdarib bulmuştur: Ona göre hadisi Abdürrezzak'tan nakleden İshak b. İbrahim ed-Deberî, haberin sonundaki ifadeyi,

فقال له النبي (ﷺ) خيرا ولم يصل عليه

....."Hz.Peygamber onun hakkında hayır söz söyledi, fakat cenaze namazını kılmadı" şeklinde rivayet etmişken, Buhârî'nin sahihinde Abdürrezzaktan nakleden Mahmud b. Gaylan, "...ve Hz. Peygamber (S) onun cenaze namazını kıldı" şeklinde nakletmiştir. Bu durumda İshak b. İbrahim ile Mahmud b. Gaylan'dan biri hata yapmış ama hangisinin hata yaptığını Allah bilir⁽⁵⁹⁾.

7- Buhârî'nin hadislerinden bazılarını da İbn Hazm illetli olarak nitelendirmiştir. Mesela içki cezasının uygulanması hakkındaki **Hz. Ali'nin** şu haberi onun tarafından bu şekilde itham edilmiştir:

عن عمر بن سعد النخعي قال سمعت علي بن ابي طالب قال: ما كنت لاقيم حدا على احد فيموت فاجد في نفسي الا صاحب الحجر فانه لو مات وديته وذلك ان رسول الله (ﷺ) لم يسته.

"**Umeyr b. Sa'd** (Buhârî'nin naklinde Sa'd en-Naha'i Ali b. Ebî Talib'in şöyle dediğini işitmiştir: **Ben bir kimsede had cezası uygulamam o da bu sebeple ölüme ona acımam. Yalnız şarap için müstesna. Bu durumda o ölüme diyetini veririm. Çünkü Rasûlullah (S) onun hakkında belli bir uygulama şekli bırakmamıştır**"⁽⁶⁰⁾.

İbn Hazm bu haberin illetlerle dolu olduğunu zikrettikten sonra der ki: Her şeyden önce haberi rivayet eden şahıs hakkında ihtilaf vardır. Bir rivayette **Umeyr b. Sa'd** denilirken bir başkasında **Umeyr b. Sa'd** denilmekte; birinde **naha'i** bir diğerinde **hanefî** olarak bildirilmektedir"⁽⁶¹⁾.

8- İbn Hazm'ın illetli olarak vasıflandırdığı bir başka haber de Buhârî'de Kur'an'ın toplanmasıyla ilgili olarak **Zeyd b. Sâbit** tarafından rivayet edilmiştir:

عن خارجة بن زيد بن ثابت ان زيد بن ثابت قال: لما نسخنا المصحف في المصاحف فقدت آية من سورة الاحزاب كنت اسمع رسول الله (ﷺ) يقرأها لم اجدها مع احد الا مع خزيمه بن ثابت الذي جعل رسول الله شهادته شهادة رجلين. «من المؤمنین رجال صدقوا ما عاهدوا الله عليه»

Hârice b. Zeyd b. Sâbit, babası **Zeyd b. Sâbit**'in şöyle dediğini nakletmiştir: **Kur'an sayfalarını mushafalara naklettiğimiz zaman, Hz.Peygamberin (S) bizzat okuduğunu duyduğum Ahzâb süresinin bir âyetini kaybetmiştim. (sonra) onu yalnız, Hz.Peygamber'in (S), tek başına şahitliğini iki kişinin şahadetine denk saydığı Huzeyme b. Sâbit'in yanında buldum. O âyet şudur: "Müminlerden öyle kimseler vardır ki onlar Allah'a verdikleri söze bağlı kaldılar" (Ahzab, 23)**⁽⁶²⁾

İbn Hazm, bu haberin bazı rivayetlerine illet karıştırdığı, bu illetin de Hârice'nin, haberi babasından işittiğini açıkça belirtmeyişi olduğunu söyler⁽⁶³⁾. Hadisin çeşitli varyantları araştırıldığında bazılarında,

سمع زيد بن ثابت قال

(Zeyd b. Sâbit'in şöyle dediğini işitmiştir), şeklinde rivayet edildiği⁽⁶⁴⁾, bazılarında ise **ان زيد بن ثابت قال** (Zeyd b. Sâbit) şöyle demiştir), şeklinde ifade edildiği görülmektedir.⁽⁶⁵⁾

9- Buhârî tarafından nakledilen **البيعان بالخيار ما لم ينفقا**

"Ayrılmadıkları sürece satıcı ve alıcı alış-verişlerinde muhayyerdirler"

hadisinin bir rivayetinde yer alan şu ifadeyi de **İbn Hazm** tenkid etmektedir:

قال همام: وجدت في كتابي يختار ثلاث مرار

"**Hemam** şöyle de-

di: Ben kitabımda **'muhayyerdir** sözünü üç defa söyledim" şeklinde buldum"⁽⁶⁶⁾.

Ona göre bu lafızları **Hemam** rivayet etmemiş, sadece kendi kitabında böyle bir lafız bulduğunu haber vermiş, dolayısıyla onları **Hz.Peygambere (S)** isnad etmemiştir. Böyle olunca da hadisin bu şekliyle amel etmek ve onu delil saymak uygun değildir⁽⁶⁷⁾. Ancak İbn Hazm'ın buradaki tenkid ilâve lafızın Hz.Peygamber'e değil bir başkasına ait olma ihtimalinden kaynaklanmaktadır.

10- Buna benzer bir tenkid de **Ebû Hüreyre'nin** nakline yönelmektedir. Buhârî'nin rivayet ettiği hadiste **Hz.Peygamber'in** ifadesi ile **Ebû Hüreyre'nin** sözü birlikte zikredilmiş ve hadis **müdreç** hâle getirilmiştir. Bu haber şöyle naklediliyor:

عن ابي هريرة (ر) قال قال النبي (ﷺ): افضل الصدقة ما ترك عنى واليد العلى خير من اليد المقلى وابدأ بمن تعول. تقول المرأة: اما ان تطعمني واما ان تطلقني ويقول العبد: اطعمني واستعملني ويقول الابن: اطعمني الى من تدعني . فقالوا يا ابا هريرة سمعت هذا من رسول الله قال لا هذا من كيس ابي هريرة

58) Bk. Muhallâ, VIII, 308. Füleyh'in cerhedildiğine dair bk. İbn Hacer, Hedyü's-Sâri, s. 435; Tehzîb, VIII, 303,305

59) Bk. Muhallâ, VIII, 214-215. Hadisin Buhârî'deki rivayeti için bk. Sahih, Hudûd, B.25. Musannefte Abdürrezzak bu hadisi Zührî'den mürsel olarak "namazını kılmadı" şeklinde nakletmiştir. (Bk. Musannef, III,535). Ebû Dâvud'un sünenninde de "namazını kılmadı" şeklinde nakledilmiştir. Bk. Ebû Dâvud, Hudûd, B.23.

60) Buhârî, Hudûd, B.4.

61) Bk.İbn Hazm, İhkâm, IV, 158. Bu haber diğer hadis kitaplarında da yer almış, fakat hepsinde adı geçen râvî Umeyr b. Sa'd en-Naha'i olarak zikredilmiştir. Bk.Müslim, Hudûd, H.39; Ebû Dâvud, Hudûd, B.35; İbn Mâce, Hudûd, B.16; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I,125, 130. Ahmed Muhammed Şâkir, İbn Hazm'ın ileri sürdüğü bu illeti kabul etmemekte ve bu zatın ismi hakkında ihtilaf bulunmadığını bildirmektedir. Bk.İhkâm,IV, 158 de dipnot. Bu râvinin bazı nüshalarda Öber b. Sa'd veya Ömer b. Sa'd olarak da geçtiğine, fakat hadisin illetli olarak ithamına vesile teşkil etmediğine dair fazla bilgi için bk. İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, XII, 58.

62) Bk. Buhârî, Tefsîr, Süre 33/3, Cihâd, B.12.

63) Bk.İbn Hazm, İhkâm, VI, 111,112

64) Bk.Buhârî, Fezâilü'l-Kur'an, B.3; Megâzî, B.17.

65) Bk. Buhârî, Tefsîr, Süre, 33/3; Cihad, B.12; A.b. Hanbel, Müsned, V, 188-189.

66) Hadisin bu rivayeti için bk. Buhârî, Buyû, B. 46.

67) Bk.Muhallâ, IX, 321.

"Ebû Hüreyre Hz.Peygamber'in (S) şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir: En faziletli sadaka, sahibini fakirliğe düşürmeyip zengin bırakan sadakadır. Çünkü veren el alan elden üstündür. Nafaka vermeğe geçindirmekle yükümlü olduğun aile fertlerinden başla. Aksi halde kadın, "ya beni besle ya da yakamı bırak", hizmetçi, 'beni besle de çalıştır', çocuk ise, 'beni besle, beni kime bırakırsın' der. Orada bulunanlar, 'Ey Ebû Hüreyre, bunu da Rasûlullah'tan mı işittin' diye sorduklarında, 'hayır, bu Ebû Hüreyre'nin kendi aklındandır,' cevabını vermiştir (68).

Hadisteki son ifadelere bakarak İbn Hazm, "Bu haberi delil saymak batıldır." demiştir (69).

Hadisin ilk kısmı şüphesiz Hz.Peygamber'in sözüdür (70). Son kısmını ise hernekadar bazıları Ebû Heryre tarafından "kırgınlık neticesi olarak ve soruya itirazla karşılık vermek için" söylenmiş diye değerlendirmekte iseler de (71), hadisin başka bir rivayetinden anlaşılmaktadır ki (kadın der ki) ifadesinden başlayarak haberin sonuna kadar olan kısım Ebû Hüreyre'ye sorulan bir soru üzerine onun tarafından yapılmış bir açıklamadır (72).

Müslim Hadisleri:

İbn Hazm'ın tenkid ettiği Müslim hadislerini üç guruba toplamağa mümkündür: Bunlardan birincisi hem sened hem de metin yönünden tenkid edilenler, ikincisi isnadında zayıf râvî bulunması sebebiyle tenkid edilenler, üçüncüsü de isnadındaki kopukluk (inkıta') sebebiyle zayıf sayılan hadislerdir. Şimdi bu üç guruba ait örnekleri görelim:

1- Hem sened hem de metin yönünden tenkid edilenler:

a) Sened ve metin yönünden cerhedilen hadislerin başında İkrime b. Ammar vasıtasıyla nakledilen İbn Abbas hadisi gelmektedir. Hadis Müslim'in sahihinde şu şekilde rivayet edilmektedir:

حدثني عباس بن عبد العظيم العنبري واحمد بن جعفر المعقري
قالا حدثنا النضر (وهو ابن محمد اليمامي) حدثنا عكرمة
حدثنا ابو زميل حدثني ابن عباس قال: كان المسلمون لا
ينظرون الى ابى سفيان ولا يقاعدونه فقال للنبي (ﷺ):
يا نبي الله ثلاث اعطينين. قال: نعم، قال: عندى احسن
العرب واجمله ام حبيبة بنت ابى سفيان ازوجكها قال: نعم:
قال: ومعاوية تجعله كتابا بين يديك قال: نعم، قال: وتؤمرنى
حتى اقاتل الكفار كما كنت اقاتل المسلمين قال: نعم. قال
ابو زميل: لولا انه طلب ذلك من النبي (ﷺ) ما اعطاه
ذلك لانه لم يكن يسأل شيئا الا قال نعم.

Abbas b. Abdil'azîm el-Anberî ve Ahmed b. Ca'fer el-Ma'kûrî-en-Nadr b. Muhammed el-Yemânî-İkrime Ebû Zümeyl isnadıyla nakledildiğine göre İbn Abbas şöyle demiştir: Müslümanlar Ebû Süfyan'a bakmıyor ve onunla birlikte oturmuyorlardı. Bunun üzerine Hz.Peygamber'e (S), "Ey Allah'ın elçisi, üç şey var, onları bana verir misin?" dedi. Resûlullah da "olur" dedi. -Bende arabanın en iyisi ve en güzeli olan Ebû Süfyan kızı Ümmü Habîbe var, onu seninle evlendireyim.

-Kabul.

-Bir de Muaviye var, onu huzurunda kâtip yaparsın.

-Peki.

-Beni de komutan yaparsın, bir zamanlar müslümanlarla çarpıştığım gibi (bundan sonra da) kâfirlerle çarpışırım.

Ebû Zümeyl demiş ki: Eğer bunu Hz.Peygamber'den (S) istememiş olsaydı ona bunu vermezdi. Çünkü O kendisinden bir şey istenirse mutlaka "olur" derdi (73).

İbn Hazm bu haberin tamamen yalan ve iftira olduğunu belirttiikten sonra şöyle demiştir: Çünkü Hz.Peygamber (S), Ümmi Habîbe Habeşistan'a hicret ettiği sırada kendisiyle evlenmiş... Ebû Süfyan ise Mekk'e'nin Fethi esnasında müslüman olmuştur. Böylece İkrime'nin kesinlikle yalan rivayette bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu haberi İkrime b. Ammar mutlaka ya kendisi uydurdu ya da bu haberi uydurmuş olan bir yalancından aldı da o yalancı râvînin adını gizleyerek (tedlis yaparak) haberi Ebû Zümeyl'den almış gibi rivayet etti. Her iki hal de İkrime'nin adaletini iskat etmekte ve rivayetini geçersiz kılmaktadır (74).

b) İsnad ve metin yönünden İbn Hazm'ın tenkid ettiği Müslim hadislerinden bir diğeri de verilen sözde durma konusundaki Huzeyfe el-Yeman'ın şu hadisidir:

حدثنا ابو بكر بن ابى شيبة حدثنا ابو اسامة عن الوليد بن
جميع حدثنا ابو الطفيل حدثنا حذيفة بن ايمان قال: ما معنى
ان اشهد بدرا إلا انى خرجت انا وابى حننيل قال: فاخذنا
كفار قريش قالوا: انكم تريدون محمدا فعلمنا: ما نريده. ما
نريد الا المدينة فاخذوا منا عهد الله وميثاقه لنضفرن الى
المدينة ولا نقاتل معه فاتينا رسول الله (ﷺ) فاخبرناه الخبر
فقال: انصرفا، نفى لهم بعهدهم ونستعين الله عليهم.

Ebû Bekir b. Ebî şeybe-Ebû Üsâme-el-Velid b. Cümeyl'-Ebu't-Tufeyl isnadıyla nakledildiğine göre Huzeyfe b. el-Yemân şöyle demiştir: Bedir'de bulunmama engel olan olay şuydu: Babam Huseyl ile birlikte yola çıkmıştım. Bizi Kureyş kâfirleri yakaladılar. "Siz mutlaka Muhammed'in yanına gitmek istiyorsunuz" dediler. Biz

68) Hadis için bk. Buhârî, Nafakat, B.2.

69) Bk. Muhallâ, XI,331.

70) Bk. Buhârî, Vesâyâ, B.9, Zekât, B.18; Müslim, Zekât, H.94-97,106; Ebû Dâvud, Zekât, B.28; Tirmizî, Zekat, B.38; Zühd, B.32; Nesâî, Zekât, B.50,52,53,93; Dârimî, Zekât, B.22; Muvatta', Sadaka, H.8; A.b. Hanbel, Müsned, II, 98, 122,480.

71) Bk. Kâmil Miras, Tecrid-i Sarîh Tercemesi, XI, 373.

72) Bu rivayet için bk. A.b. Hanbel, Müsned, II, 524. Konuyla ilgili başka rivayetlerin bir değerlendirmesi için İbn Hacer, Fethu'l-Bârî, IX,439-440.

73) Bk. Müslim, Fezailu's-Sahâbe, H. 168.

74) Bk. İbn Hazm, İhkâm, VI, 23-24. İbn Hazm'ın bu ifadelerini Ahmed Muhammed Şâkir çok sert bulmuş, kendisi bu kanaate iştirak etmediği gibi İkrime'nin de güvenilir olduğunu isbata çalışmış, fakat hadisi izah etmekte o da güçlük çekerek "İkrime bu hadiste mata yapmış olabilir" demek zorunda kalmıştır. Bk. aynı yerde dipnot. İkrime b. Ammar'ı mutemed ve zayıf sayanlar hakkında bilgi için bk. İbn Ebî Hâtim er-Râzî, el-Cerh ve't-Ta'dîl, VII, 10-11; Zehebî, el-Muğnî fi'd-Duafâ, II, 438; İbn Hacer, Tehzîb, VII, 261-263. Haberin izahında güçlük çekildiğine dair bk. Nevevî, Şerhu Sahih-i Müslim, XVI, 63-64. Aynı hadisin İkrime sebebiyle münker addedildiğine dair bk. Zehebî, Mizân, III, 93.

ise, "Onun yanına gitmek istemiyoruz. Biz Medineye gitmek istiyoruz" dedik. Bunun üzerine kesinlikle Medine'ye gideceğimize ve Muhammed'le birlikte savaşmayacağımıza dair kesin söz aldılar. Sonra **Rasûlüllah'a** gelerek kendisine bu olayı anlattık. Hz.Peygamber (S) buyurdu ki: "Haydi gidin. Biz onlara verdiğimiz sözü yerine getirir, bunun yanında onlara karşı Allah'tan yardım dileriz" (75).

İbn Hazm bu habere şu şekilde itiraz etmiştir: "Huzeyfe hadisine baktığımızda, isnadı sağlam olmayan sakıt (yalan) bir haber olduğunu görmekteyiz. Hadis, **el-Velid b. Cümei'** rivayetiyle gelmektedir ki bu râvî yalancı (sakıt) ve merdud birisidir... Bu haberdeki yalan çok açık ve kesindir. Çünkü Huzeyfe, ondan önce de babası, Medine'ye yerleşmişlerdir. Babası Hüseyl, bir kan davası yüzünden daha önce Medine'ye kaçmış, Ensardan Abdül Eşhel oğulları ile anlaşma yapmış ve oraya yerleşmişti. Öyleyse Huzeyfenin Hz.Peygamber'e (S) ulaşmak üzere yola çıkması, Hz.Peygamber'in de onu Kureys'e geri vermesi asla söz konusu olamaz. Çünkü Bedir'e çıktığı zaman Hz.Peygamber'e göre Medine yolu, Mekkel'den Bedir'e gitmek üzere hareket eden Kureys'in yoluna göre arkada kalmaktadır. Böylece bu haberin kesinlikle yalan olduğu ortaya çıkmaktadır" (76).

2- Râvîsi sebebiyle tenkid edilenler:

a) İsnadındaki râvîsi sebebiyle İbn Hazm tarafından tenkide uğrayan Müslim hadislerinin başında, daha önce adı geçen İkrime b. Ammar vasıtasıyla rivayet edilen haberler gelmektedir. Bunlardan birisi de **Hiz.Peygamber'in** (S), hanımlarına bir ay yaklaşmayacağına yemin etmesi konusunda **Hiz.Ömer'den** rivayet edilen hadistir ki bu uzun hadisin sonunda şu ifade yer almıştır:

...فكنت انا استبظت ذلك الامر وانزل الله عز وجل آية

التخير

"... Bu işi ben anlayıp hüküm çıkarmıştım. Allah da (cc.) tahyir âyetini (Tahrîm Süresi, âyet 5) indirdi" (77)

İbn Hazm haberin bu isnadla rivayetini, özellikle sonunda yer alan istinbatla (Peygambere rağmen hüküm çıkarmakla) ilgili ifadeleri reddederken şöyle der: Bu rivayetin isnadında **İkrime b. Ammar** bulunmaktadır ki bu râvî tam anlamıyla **münkerü'l-hadist** (yânî hadisi kabul edilmeyen kimsedir) (78).

b) İbn Hazm daha önce yalancı (sakıt) olarak nitelendirdiği **el-Velid b. Cümei'**in naklettiği şu haberi de adı geçen râvî sebebiyle cerhederek reddetmektedir:

حدثنا زهير بن حرب حدثنا ابو احمد الكوفي حدثنا الوليد بن جميع حدثنا ابو الطفيل قال: كان بين رجل من اهل العقبة وبين حذيفة بعض ما يكون بين الناس فقال: انشدك بالله كم كان اصحاب العقبة. قال فقال له القوم: اخبره اذ سالك . قال: كنا نخبر انهم اربعة عشر فان كنت منهم فقد كان القوم خمسة عشر واشهد بالله ان اثني عشر منهم حرب لله

ولرسوله في الحياة الدنيا ويوم الاشهاد. وعذر ثلاثة قالوا ما سمعنا منارى رسول الله (ﷺ) ولا علمنا بما اراد القوم. وقد كان في حرة فمشى فقال: «ان الماء قليل . فلا يسبقنى اليه احد». فوجد قوما قد سبقوه فلعنهم يومئذ.

Müslim'in **Züheyr b. Harb-Ebâ Ahmed el-Küfî, el-Velid b. Cümei'** isnadıyla naklettiğine göre **Ebu't-Tufeyl** şöyle demiştir: Akabelilerden birisi ile Huzeyfe arasında, insanlar arasında vuku bulan bazı anlaşmazlıklar vardı. Adam dedi ki: Allah aşkına Akabeli (münafık)ler kaç kişydiler? Bunun üzerine orada bulunanlar Huzeyfe'ye, "madem sordu, ona haber ver" dediler. Huzeyfe şunu söyledi: Bize bildirildiğine göre onlar on dört kişi idiler. Eğer sen de onlardansan bu topluluk on beş kişi olur. Allah'a şahadet ederim ki onlardan on ikisi hem dünya hayatında hem de şahidlerin tanıklık edecekleri günde (yanî ahirette) Allah'a ve O'nun elçisine düşmandırlar. Hz.Peygamber içinünün mazeretini meşrû görmüştür. Onlar, "biz Hz.Peygamber'in tellalını duymadık, bu topluluğun ne yapmak istediğini de bilmedik" dediler. Taşlık bir yerde idi. Yürüdü ve şöyle buyurdu: "Şüphesiz su azdır. Onun yanına benden önce kimse varamaz". Fakat kendinden önce oraya varmış bir topluluk buldu da o gün onlara lânet etti (79).

İbn Hazm diyor ki: Huzeyfe'nin bu hadisi sakıt olup hiçbir şekilde makbul değildir. Çünkü el-Velid b. Cümei' vasıtasıyla rivayet edilmiştir. Bu râvînin rivayeti asla kabul edilmez (hâlikir) (80).

c) Münafıklarla ilgili olarak Müslim'in sahihinde yer alan hadislerden birisi de Câbir'den rivayet edilmiştir:

حدثني ابو كريب محمد بن العلاء حدثنا حفص بن غياث عن الاعمش عن ابى سفيان عن جابر ان رسول الله (ﷺ) قدم من سفر فلما كان قرب المدينة حاجت ريح شديدة تكاد ان تدفن الراكب فزعم ان رسول الله (ﷺ) قال: بعثت هذه الريح لموت منافق فلما قدم المدينة فاذا منافق عظيم من المنافقين قد مات.

Müslim'in **Ebü Küreyb Muhammed b. el-Alâ'** (Muhallâ'da bu isim sonraki râvî ile karıştırılarak **Ebü Küreyb b. Ca'fer b. Kıyas** olarak zikredilmiştir) - **Hafs b. Kıyas - A'mes - Ebü Süfyan** isnadıyla **Câbir'in** şöyle dediğini nakletmiştir: Hz.Peygamber (S) bir yolculuktan dönüyordu. Medine yakınına gelince neredeyse atlıyı alıp götürcek derecede şiddetli bir rüzgâr esti. Câbir, bunun üzerine Hz.Peygamber'in (S) şöyle buyurduğunu söylemiştir: "Bu rüzgâr bir münafık öldüğü için gönderilmiştir". Medineye gelince münafıklardan büyük birisinin öldüğünü gördü (81).

İbn Hazm bu hadisi de tenkid etmekte ve hadisi Câbir'den rivayet etmiş olan **Ebü Süfyan Talha b. Nafi'**in zayıf olduğunu söylemektedir (82).

75) Müslim, Cihad, H. 98.

76) Bk. İbn Hazm, İhkâm, V, 22,23. Velid b. Cümei'yi bazı âlimler güvenilir saymasına rağmen birçokları tenkid etmiştir. Bk. İbn Hibban, Kitâbu'l-Mecrûhîn, III, 78-79; Zehebî, Mizân, IV, 337; Muğnî, II, 731; İbn Hacer, Tezhib, XI, 138-139. Huzeyfe b. el-Yemân'ın babası Huşayl'in Mekke'den kaçarak Medine'ye yerleşip orada evlendiği ve Huzeyfe'nin orada doğduğu hususunda bilgi için bk. İbn Hacer, el-İsabe fi Temyiz'e-Sahâbe, I, 317.

77) Hadisin tamamı için bk. Müslim, Talak, H. 30.

78) Bk. İbn Hazm, İhkâm, VI, 22.

79) Bk. Müslim, S. Münafikîn, H.11.

80) Bk. Muhallâ, XIII, 180.

81) Bk. Müslim, S. Münafikîn, H. 15.

82) Bk. Muhallâ, XIII, 181. Talha b. Nafi'i mutemet ve zayıf sayanların görüşleri hakkında fazla bilgi için bk. Buhârî, Ta. Kebîr, IV, 346; Zehebî, Mizân, II, 342; Muğnî, I, 317; İbn Hacer, Heydû's-Sârî, s. 409.

d) İbn Hazm'ın yine Müslim'den naklettiği, Buhârî'nin de sahihine aldığı **Ebû Hüreyre**'nin şu hadisi de onun tarafından râvîsi sebebiyle tenkide uğramıştır:

حدثنا زهير بن حرب ومحمد بن حاتم وعبد بن حميد قال عبد حدثني وقال الاخران حدثنا يعقوب بن ابراهيم حدثنا ابن اخي ابن شهاب عن عمه قال: قال سالم سمعت ابا هريرة يقول: سمعت رسول الله ﷺ يقول: كل امتي معافاة الا المجاهرين وان من الاجهار ان يعمل العبد بالليل عملا ثم يصبح قد ستره ربه فيقول: يا فلان قد عملت البارحة كذا وكذا وقد بات يستره ربه فيبيت يستره ربه ويصبح، كشف ستر الله عنه.

Müslim'in **Züheyr b. Harb, Muhammed b. Hâtım ve Abd b. Humeyd**'den **Yakub b. İbrahim-İbn Ahî İbn Şihâb-İbn Şihâb-Sâlim** isnadıyla naklettiğine göre **Ebû Hüreyre Hz.Peygamber**'in (S) şöyle buyurduğunu işitmiştir: Ümmetimin hepsi affolunmuştur. Yalnız günahlarını ilan edenler affedilmiş değildir. Günahı ilan etmenin bir şekli de şudur: Kişi geceleyin bir günah işler, sonra da, ey falan, ben dün gece şöyle yaptım, diyerek Allah'ın örtbas ettiği günahını sabah olunca etrafındakilere anlatır. Halbuki o, Rabbi günahını örtbas ettiği halde geceyi geçirmişti. Fakat adam Rabbi örtbas ettiği halde geceyi geçirmekte, sabah olunca ise Allah'ın gizlediğini meydana çıkarmaktadır⁽⁸³⁾.

İbn Hazm Müslim'in sahihinde yer alan bu hadisi, râvîsi **Muhammed b. Abdillâh b. ahî'z-Zührî** sebebiyle cerhetmekte ve bu râvîyi zayıf olarak nitelendirmektedir⁽⁸⁴⁾. Aynı hadis Buhârî tarafından da adı geçen râvî vasıtasıyla rivayet edilmiştir, dolayısıyla İbn Hazm bunu da cerhetmiş olmaktadır.

İbn Hazm'ın zayıf saydığı **Muhammed b. Abdillâh, İbn Şihâb ez-Zührî**'nin yeğeni olup birçoklarının da tenkide uğramıştır. Hattâ **Muhammed b. Yahya ez-Zührlî** (ö.258), onun aslı olmayan üç hadisinden birisi olarak

bu hadisi zikretmiştir (85). **es-Sâci**

Muhammed b. Abdillâh'ın, mütabii olmayan bazı hadislerin, amcası **İbn Şihâb**'dan naklinde teferrüd ettiğini haber vermiştir (86). Bu hadislerden birisi olarak da üzerinde durduğumuz **Ebû Hüreyre** hadisi gösterilmiştir (87).

e) İyilik ve günahın neler olduğunu bildiren Müslim hadisi de râvîsi sebebiyle tenkide uğrayan hadislerden birisidir:

حدثني محمد بن حاتم بن ميمون حدثنا ابن مهدي عن معاوية بن صالح عن عبد الرحمن بن جهمير بن نفي عن ابيه

عن النواس بن سميان الانصاري قال: سالت رسول الله ﷺ عن البر والاثم فقال: البر حسن الخلق والاثم ما حاك في صدرك وكرهت ان يطلع عليه الناس.

Müslim'in **Muhammed b. Hâtım b. Meymûn-İbn Mehdî-Muaviye b. Sâlih-Abdurrahman b. Cübeyr b. Nüfeyr-Cübeyr b. Nüfeyr** isnadıyla rivayet ettiğine göre **Nevvas b. Sem'an** şöyle demitir: Hz.Peygamber'e (S) iyilik ve günahın ne olduğunu sordum. O da şöyle buyurdu: "İyilik ahlak güzelliğidir. Günah ise içini kemiren ve başkalarının bilmesinden hoşlanmadığını şeydir⁽⁸⁷⁾."

İbn Hazm, hadisi rivayet eden **Muaviye b. Sâlih**'in kuvvetli olmadığını, dolayısıyla delil olamayacağını söyleyerek râvîyi ve hadisi reddetmektedir⁽⁸⁸⁾.

f) Râvîsi sebebiyle İbn Hazm'ın tenkid ettiği diğer bir Müslim hadisi, şarabın şifa olmadığı hususundadır:

عن وائل الخضرمي ان طارق بن سويد الجعفي سال النبي ﷺ عن الخمر فنهاه اوكره ان يصنعها فقال: انها اصنعها للدواء فقال : انه ليس بدواء ولكنه داء.

Şu'be-Simâk b. Harb-alkame b. Vâil-Vâil el-Hadramî isnadıyla şöyle rivayet edilmiştir: **Tânk b. Süveyd el-Cûfi** Hz.Peygamber'e (S) şarabın hükmünü sormuş, o da kendisini menetmiş veya onun şarap yapmasını uygun görmemiş. Bunun üzerine **Târik**, "ben onu yalnız ilaç için yapıyorum" demiş, Hz. Peygamber (S) de şöyle buyurmuştur: "O ilaç değil, fakat derttir"⁽⁸⁹⁾.

İbn Hazm bu haberle ilgili olarak şöyle söylüyor:**Akame b. Vâil**'in bu hadisi **Simâk b. Harb** vasıtasıyla nakledilmiştir. Bu râvî ise telkin kabul eder. Böyle olduğuna bizzat **Şu'be** ve başkaları şahittir⁽⁹⁰⁾.

3-İsnadındaki kopukluk sebebiyle tenkid edilenler:

a) İsnadındaki kopukluk sebebiyle İbn Hazm'ın tenkidine uğrayan Müslim hadislerinden birisi **Câbir b. Abdillâh**'tan rivayet edilen şu hadistir:

حدثنا احمد بن يونس حدثنا زهير بن حاتم عن جابر قال: قال رسول الله ﷺ: لا تذبجوا إلا سنة إلا ان يعسر عليكم فتذبجوا جذعة من الضأن.

Müslim'in **Ahmed b. Yûnus - Züheyr-Ebû'z-Zübeyr- Câbir** isnadıyla bildirdiğine göre Hz.Peygamber (S) şöyle buyurmuştur:"Yılanmış hayvandan başkasını kurban etmeyin. Fakat bu size zor gelirse bir toklu kesin"⁽⁹¹⁾.

İbn Hazm diyor ki:"Biz şu hadisi sahih kabul etmeyiz.

83) Bk. Müslim, Zühd, H. 52. Hadisin biraz farklı ifadelerle yapılan rivayeti için bk. Buhârî, Edeb, B. 60.

84) Bk. Muhallâ, XIII, 55.

85) Bk. Ukayfî, Kitâbü'd-Duafâi'l-Kebîr, IV, 88-89.

86) Daha fazla bilgi için bk. İbn Hacer Hedyû's-Sârî, s.439-440.

86a) Bk.Ukayfî, a.g.e., IV, 90; Zehebî, Mîzân, III, 592-593. İbn Şihâb'ın yeğeni olan Muhammed b. Abdillâh'ın lehinde ve aleyhinde söylenenler için bk. İbn Ebî Hâtım er râzî, el-Cerh ve't-Ta'dîl, VII, 304; İbn Hibban, K.el-Mecrûhîn, II, 249; Zehebî, a.g.e., III, 592-593; el-Muğnî, II, 597; İbn Hacer, Tezhib, IX, 281-282; Hedyû's-Sârî, 439-440.

87) Bk. Müslim, Birr, H.14,15.

88) Bk.İbn Hazm, İhkâm, VI, 6.Hadisi aynı râvî vasıtasıyla **Ahmed b. Hanbel** (bk. Müsned, IV, 182,227) ile Tirmizî de rivayet etmiş, Tirmizî, hadisin hasen-sahih olduğunu söylemiştir. (Bk.Tirmizî, Zühd, B.52). Ahmed Muhammed Şâkir İbn Hazm'ın bu görüşüne itiraz etmekte ve Muaviye güvenilir bir imamdır, onun bu hadisini Tirmizî de nakletmiş ve sahih kabul etmiştir, binaenaleyh İbn Hazm'ın onu zayıf saymasına itibar edilmez" demekte ise de, onu güvenilir sayanlar yanında, İbn Hazm'ın dışında da zayıf sayıp delil kabul etmeyenler bulunmaktadır. Bk. İbn Ebî Hâtım, el-Cerh ve't-Ta'dîl, VIII, 382-383; Ukayfî,a.g.e., IV, 183; Zehebî, Mîzân, IV, 135; Muğnî, II, 666; İbn Hacer, Tehzîb, X, 210-211. Zehebî, "Buhârî ve râviden hadis nakletmedi demiştir. Bk. Mîzân, IV, 135.

89) Bk.Müslim, Eşribe, H.12. Hadisi aynı isnadla **Ebû Dâvud** (Tib,B.11), **Tirmizî** (Tib,B.8) ve **Ahmed b. Hanbel** (IV,311,317) ile İbn Mâce (Tib,27), de rivayet etmişlerdir.

90) Bk.Muhallâ, I, 232. **Simâk b. Harb**'in telkin kabul etmesi yanında, lehinde ve aleyhinde söylenenler için bk. Zehebî, Mîzân, II, 232-233; İbn Hacer Tehzîb, IV, 233-234. Ancak, İbn Hazm'ın, bu hadisi Ebû Dâvud'un süneninden naklettiği anlaşılmaktadır.

91) Bk. Müslim, Edâhî, H.13.

Çünkü Ebû'z-Zübeyr bu haberi Câbir'den bizzat duyduğunu söylemedikçe müdellîs sayılır. Kendisi de bunu itiraf etmiştir⁽⁹²⁾.

b) İbn Hazm, senedindeki kopukluk sebebiyle İbn Abbas'ın şu hadisini de reddetmiştir:

حدثنا احمد بن حنبل حدثنا سليمان بن داود حدثنا ابو عوانة حدثنا الحكم وابو بشر عن ميمون بن مهران عن ابن عباس ان رسول الله ﷺ نهى عن كل ذى ناب من السباع وعن كل ذى مخلب من الطير.

Müslim, Ahmed b. Hanbel-Süleyman b. Dâvud-Ebû Avâne-Hakem ve Ebû Bişr - Meymûn b. Mihrân isnadiyla İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakletmiştir:

"Hz.Peygamber (S) her azı dişli yırtıcı hayvan ile her pençeli kuşu(n etini yemeği) yasakladı"⁽⁹³⁾

İbn Hazm Meymûn b. Mihrân'ın, bu hadisi İbn Abbas'tan duymadığını, Sa'îd b. Cübeyr vasıtasıyla İbn Abbas'tan aldığını bildirmektedir. Böyle olduğuna hadisin Nesâî'deki rivayetini delil getirmektedir⁽⁹⁴⁾. Gerçekten de Nesâî'nin süneninde aynı hadisi Meymûn b. Mihrân, adı geçen râvî vasıtasıyla nakletmiştir⁽⁹⁵⁾. Ayrıca hadisi İbn Mâce'nin süneninde de aynı isnadla zikredilmektedir⁽⁹⁶⁾. Eğer İbn Hazm İbn Mâce'nin sünenini görmüş olsaydı mutlaka hadisin oradaki rivayetini de delil getirecekti⁽⁹⁷⁾.

c) Müslim'in Meymûne'den naklettiği şu haberi de İbn Hazm senedindeki inkıtâ' dolayısıyla reddetmektedir:

حدثنا هرون بن سعيد الایلی حدثنا ابن وهب اخبرني مخرمة بن بكير عن ابيه عن كريب مولى ابن عباس قال سمعت ميمونة زوج النبي ﷺ قالت: كان رسول الله ﷺ يضطجع معي وانا حائض وبيني وبينه ثوب.

Hârûn b. Sa'îd el-Eyfl-İbn Vehb-Mahreme b. Bükeyr-Bükeyr isnadiyla nakledildiğine göre İbn Abbas'ın azadlısı Küreyb şöyle demiştir: Hz.Peygamber'in (S) eşi Meymûne'nin şöy dediğini işittim:"Ben hayız olduğum halde Rasûlullah (S) benimle beraber yatardı fakat aramızda bir elbise bulunurdu"⁽⁹⁸⁾.

Hadisi naklettikten sonra İbn Hazm, Mahreme b. Bükeyr'in, babası, Bükeyr'den hadisi işitmediğini söylemekte ve Ahmed b. Hanbel vasıtasıyla Hammad b. Hâlid el-Hayyat'ın şöyle söylediğini nakletmektedir:"Mahreme b. Bükeyr bir kitap çıkarttı ve bana dedi ki:İşte bunlar babamın yazdığı hadislerdir. Ben bunlardan hiçbirini babamdan işitmedim"⁽⁹⁹⁾.

d) Münkati' olduğu iddiasıyla reddedilen Müslim hadislerinden bir başkası da Ebû Sa'îd el-Hudrî'den rivayet edilmiştir:

حدثنا عبيد الله بن عمر القواريري حدثنا يزيد بن زريع حدثنا سعيد بن ابى عروبة عن قتادة عن صالح ابى الخليل عن ابى علقمة الهاشمي عن ابى سعيد الخدري ان رسول الله ﷺ يوم حنين بعث جينا الى اوطاس فلقواعد واقفاتهم قظهوروا عليهم واصابوا لهم سبايا فكان ناسا من اصحاب رسول الله ﷺ تخرجوا من غشيانهم من اجل ازواجهن من المشركين فانزل الله عز وجل في ذلك «والمحصنات من النساء الا ما ملكت ايمانكم...» اى فهن لكم حلال اذا انتقض عدتهن.

Ubeydullah b. Ömer el-Kavârîrî-Yezid b. Zürey'-Sa'îd b. Ebî Arûbe Katâde-Salîh Ebû'l-Halîl-Ebû Alkame el-Hâşimî isnadiyla Ebû Saîd el-Hudrî'nin şöyle söylediği rivayet edilmiştir: Hz.Peygamber (S) Huneny günü evtas'a bir ordu göndermiştir. Bunlar düşmanla karşılaşarak savaşmışlar ve onlara gâlip gelmişlerdir. Birtakım esirler de aldılar. Galiba Rasûlullah'ın (S) ashabından bazıları, müşrik kocaları bulunması sebebiyle esir kadınlara yaklaşmaktan çekinmişler. Bunun üzerine Yüce Allah konuyla ilgili şu âyeti indirmiş: "Kadınlardan evli olanları da haramdır. Ancak mâlîki bulunduğunuz câriyeler müstesna... (Nisâ, 24) Yâni iddetleri geçtikten sonra onlar size helaldir"⁽¹⁰⁰⁾.

İbn Hazm bu hadisin isnadının kopuk olduğunu, çünkü Ebû'l-Halîl'in, Ebû Alkame'den hadisi işitmediğini söylemekte, dolayısıyla hadisi reddetmektedir⁽¹⁰¹⁾.

Görülüyorki İbn Hazm, kendi ölçülerine uymayan hadisleri. Buhârî ve Müslim gibi tanınmış muhaddisler nakletmiş olsa bile tenkidten çekinmemekte, bazılarını uydurma olarak nitelendirebilmektedir.

Tesbitlerimize göre İbn Hazm'ın, sahîhânda yer alan bazı hadislere yönelttiği tenkidler bunlardan ibaret kalmamakta, Buhârî ve Müslim'in hadis aldığı birçok râvîyi cerhetmek sûretiyle onlar vasıtasıyla nakledilen hadisleri de çürütmeğe çalışmaktadır. Araştırmamız neticesinde özellikle Muhallâda rastladığımız, İbn Hazm'ca tenkide uğrayan şeyhân râvîlerinden bazıları da burada zikretmek istiyoruz:

Bu râvîlerden birisi Mansûr b. Safiyye'dir. İbn Hazm Mansûr b. Safiyye'nin rivayet ettiği, hayızdan temizlendikten sonra kokulu bir pamuk parçasıyla silinmek cere-

92) Bk. Muhallâ, VIII, 19. Aynı haberi Ebû Dâvud (Dahâyâ, B.4), Nesâî, (Dahâyâ, B. 13), İbn Mâce (Edâhî, B.7), ve Ahmed b. Hanbel de (III,312-327) rivayet etmiş, fakat hepsi de Ebû'z-Zübeyr an Câbir ifadeleriyle nakletmişlerdir. Ebû'z-Zübeyr Muhammed b. Müslim el-Mekkî'yi (ö.128) güvenilir sayanlar bulunduğu gibi tenkid edenler ve Câbir'den aldığı hadislerden bir kısmını an'ane ile naklettiğinden dolayı müdellîs olarak nitelendirilenler de olmuştur. Fazla bilgi için bk. Zehebî, Mizân, IV, 37-40; İbn Hacer, Tehzîb, IX, 440-443.

93) Bk. Müslim, Sayd, H.16.

94) Bk. Muhallâ, VIII, 93.

95) Bk. Nesâî, Sayd,B.33.

96) Bk. İbn Mâce, Sayd, B.13.

97) Hadisin başka rivayetleri için bk. Ebû Dâvud, Et'ime, B.32; Dârimî, Edâhî, B.18. Belirtilen kaynaklarda hadisi Meymûn b. Mihrân'ın İbn Abbas'tan doğrudan rivayetiyle zikredilmiştir.Ayrıca bk. Tirmizî, Sayd, B. 9; A.b. Hanbel, Müsned, I, 147,244,289,302,327,332,339,373. Meymûn b. Mihrân'ın (ö.117) biyografisi için bk. İbn Ebî Hâtim, el-Cerh ve't-Ta'dîl, VIII, 233-234; İbn Hacer, Tehzîb, X, 390-392. Oysa İbn Hazm aynı hadisi, aynı isnadla başka bir yerde kendi lehinde delil olarak kullanmıştır. Bk. Muhallâ, I,170.

98) Bk. Müslim, Hayz, H.4.

99) Bk. Muhallâ, XI, 304. Mahreme'nin, babası Bükeyr b. Abdillâh el-Eşecc'den hadisi işitmediğine, bu konudaki kendi itiraflarına dair bilgi için bk. Ahmed b. Hanbel, Kitâbü'l-İlel, I,91, 282; İbn Ebî Hâtim, el-Cerh, VIII, 363-364; Zehebî, Mizân, IV, 80-81.

100) Bk. Müslim, Radâ, H.33,34.

101) Bk. Muhallâ, XI, 16. Aynı hadisi Ebû'l-Halîl'in Ebû Alkame'den rivayeti yoluyla Ebû Dâvud (Nikâh, B.44), Nesâî (Nikâh, B.59), ve muhtasar olarak Tirmizî (Nikâh, B.36) de nakletmiş ve Tirmizî hadisin hasen olduğunu söylemiştir. Ebû'l-Halîl Sâlih b. Ebî Meryem hakkında bilgi için bk. İbn Ebî Hâtim, el-Cerh, IV, 415-4,6; İbn Hacer, Tehzîb, IV, 402-403. Suyûtî Müslim'in sahihinde on küsur münkati' hadis bulunduğunu bildirmektedir. Bk. 'Suyûtî, Tedrîb, I, 208.

tiğini bildiren hadisi reddederken adı geçen râvîyi tenkid etmiş, bu hadisin râvisi olması sebebiyle onu zayıflıkla, hattâ delil olmamakla suçlamıştır (102). Aynı hadisin râvîlerinden olan İbrâhîm b. Muhâcir'i de İbn Hazm zayıf kabul etmektedir (103).

Köpeğin ağızı degen bir kabin yıkanmasıyla ilgili hadisin râvîlerinden olan Abdüsselâm b. Harb'i İbn Hazm zayıf olarak nitelendirmekte (104), oysa adı geçen râvîden Buhârî ve Müslim'in hadisi naklettiği bilinmektedir (106).

İçerisine fare düşmüş yağın temizlenmesine dair rivayetlerden birisinin Şerîk b. Nimr vasıtasıyla geldiğini, bu râvinin ise zayıf olduğunu yine o söylemiştir (107). Bu zatın miraçla ilgili Buhârî'de geçen hadisini Zehebî de tenkid etmiştir (108).

Namaz kılanın önünden geçmekle namazın bozulmayacağını bildiren hadisin râvîlerinden Ebû'l-Veddâk Cebr b. Nevf el-Bikâf'i o, zayıf olarak nitelendirir (109). Adı geçen râvîden Müslim'in hadisi naklettiği, Nesâî'nin de bu zat hakkında "kuvvetli değil" dediği bildirilir (110).

Cuma guslü ile ilgili hadisi İbn Âbbas'tan rivayet eden Amr. b. Ebî Amr' hakkında da o şöyle der: "Amr zayıftır. Biz onu lehimize de aleyhimize de delil kabul etmeyiz. Eğer onu bir yerde delil saysaydık her yerde delil sayardık" (!!!). Bu râvîden Buhârî ve Müslim hadisi almışlardır (112).

İbn Hazm Abdullah b. Sâlih'i çok zayıf olarak nitelendirmiş (113), oysa bu râvîden Buhârî'nin hadisi aldığı bildirilmiştir (114).

O, Buhârî ve Müslim'in râvîlerinden olduğu bildirilen Ebû Bekir b. Abdillâh'ın şiddetli bir şekilde tenkid edildiğini (gumize gamzen şediden) (115), Muhammed b. Abdirrahman b. Sevân'ın ise kuvvetli olmadığını iddia etmiş (116), Buhârî'nin râvîlerinden olan Attab b. Beşir ile (117) Ebû Gassân Muhammed b. Yahya b. Ali b. Abdilhamid el-Kettânî'nin mechûl olduğunu (118), Talk b. Gannam el-Kûfî'nin ise zayıf olduğunu söylemiştir (119).

Müslim in râvîlerinden olan Atiyye b. Kays (120) ve Yahya b. Abdillâh için İbn Hazm yine "mechûl" demiş (121), Usâme b. Zeyd'i delil olmayacak derecede zayıf saymıştır (122). Ebû Ubeyde b. Abdillâh b. Vehb b. Zem'a hakkında da şöyle demiştir: "Ebû Ubeyde hernekadar şerefli ve şöhrətli bir devlet adamı ise de hadisi nakli ve hâfıza bakımından tanınmış birisi değildir" (123).

Züheyr b. Muhammed et - Temîmî'yi de o zayıf sayar (124). Oysa az da olsa Buhârî ve Müslim bu zattan hadisi almışlardır (124 a).

Burada şunu tekrar belirtmek gerekir ki, İbn Hazm Buhârî ve Müslim'in bazı râvîlerini tenkid etmekle, bu râvîler vasıtasıyla Buhârî ve Müslim hadislerini de tenkid etmiş olmaktadır.

EBU DAVUD VE NESÂİ HADİSLERİNE BAKIŞI

Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde yer alan bazı hadislerle bir kısım râvîleri zayıf sayan ve bu yüzden delil kabul etmeyen İbn Hazm'ın, Ebû Dâvud ve Nesâî hadislerini tenkidde daha da ileri gittiğini görmekteyiz. Oysa bu muhaddisleri cerh ve ta'dîlde delil saydığını, onların eserlerini de güvenilir kabul ettiğini daha önce belirtmiştik. Buna rağmen onların hadislerinden kendi şartlarına uymayanlar, ya da kendi görüşüne aykırı olanlar görmüşse mutlaka o hadisleri tenkid etmiş, tenkid sebebinin de genellikle açıklamıştır. Zaten İbn Hazm'ın tenkid ettiği hadislerin birçoğunun başkaları tarafından da zayıf sayıldığını müşahade etmekteyiz. Şimdi bu hadislerden bazı örnekler verelim:

1-

(البحر) هو الطهور ماؤه الجبل ميتة

102) Bk. Muhallâ, I, 135-136. Hadisin Mansur b. Safiyye vasıtasıyla rivayeti için bk. Buhârî, Hayz, B. 13, 14; Müslim, Hayz, H.60. Mansur b. Safiyye'yi İbn Hazm dışında zayıflıkla itham eden olmamıştır. Bk. Zehebî, Mizân, IV, 186; İbn Hacer, Tehzîb, X,310, Hedyû's-Sârî, s. 464.

103) Bk. Muhallâ, I, 135. Hadis için bk. Müslim, Hayz, H.61. İbrâhîm b. Muhâcir'in rivayetini Buhârî almamıştır. Çünkü bu râvîyi pek çok muhaddis zayıf saymıştır. Bk. İbn Ebî Hâtim, a.g.e., II, 132-133; İbn Hibbân, K.el-Mecrûhîn, I, 102; Zehebî, Mizân, I, 67-68; İbn Hacer, Tehzîb, 167-168.

104) Bk. Muhallâ, I, 148. O, bu zatı İbnü'l-Mübârek ve başkalarının da zayıf saydığını söylemiştir. Bk. Muhallâ, I, 304.

106) Adı Geçen râvinin bazılarınca güvenilir sayılmasına rağmen birçoklarının tenkide uğradığını, bu yüzden Buhârî'nin ondan yalnız iki hadisi naklettiğini İbn Hacer bildirmektedir. Bk. Hedyû's-Sârî, s. 418.

107) Bk. Muhallâ, I, 185. Adı geçen râvîden hernekadar Buhârî ve Müslim de hadisi nakletmişlerse de, kendisini İbn Hazm dışında başka tenkid edenler de olmuştur. Bk. İbn Hacer, a.g.e., s. 408.

108) Bk. Zehebî, Mizân, II, 269-270. Onun miraçla ilgili hadisi için bk. Buhârî, Tevhîd, B.14.

109) Bk. Muhallâ, IV, 18.

110) Bk. İbn Hacer, Tehzîb, II, 60.

111) Bk. Muhallâ, II, 17.

112) Buhârî'nin bu râvîden altı hadisi naklettiğine dair bk. İbn Hacer, Hedyû's-Sârî, s.431. Amr'ı İbn Hazm dışında zayıf sayan görüşler için bk. Zehebî, Mizân, III, 281-282; İbn Hacer, Tehzîb, VIII, 83-84. O başka bir yerde İbn Ma'in ve başkalarının da bu zatın rivayetini terkettiklerini söylemiştir. Bk. Muhallâ, VIII, 532.

113) Bk. Muhallâ, VIII, 537.

114) Buhârî'nin bu zattan muallak hadisler naklettiğine dair bk. İbn Hacer, Hedyû's-Sârî, 411-413. Abdullah'ın el-Leys b. Sa'd'dan rivayeti için bk. Buhârî, Ahkâm, B.21. Abdullah b. Sâlih hakkında söylenenler için bk. İbn Ebî Hâtim, a.g.e., V, 86-87; İbn Hibbân, a.g.e., II, 40-43; Zehebî, Mizân, II, 440-445.

115) Bk. Muhallâ, IV, 137. Bu zatı İbn Hazm dışında Nesâî ve Ezdî'nin de zayıf saydığına dair bk. İbn Hacer, Hedyû's-Sârî, s. 415; Ezdî'nin bu zatı hadisi uydurmakla itham ettiğine dair bk. Zehebî, Mizân, II, 538.

116) Bk. İhkâm, II, 18. Konuyla ilgili İbn Hacer'in değerlendirmesi için bk. Tehzîb, IX, 294.

117) Bk. Muhallâ, VI, 79. Attab'ı zayıf sayanlar hakkında fazla bilgi için bk. İbn Hacer Hedyû's-Sârî, s.422.

118) Bk. Muhallâ, I,98. Ebû Gassân'ın mechûl olduğuna dair bk. İbn Hacer, Tehzîb, IX, 517-518.

119) Bk. İbn Hacer, Hedyû's-Sârî, s. 409; Cezâirî, Tevcihü'n-Nazar, s.105. İbn Hacer adı geçen eserinde bu zatı yalnız İbn Hazm'ın zayıf saydığını bildirmiş, fakat Zehebî onun Şerîk'ten münker hadisi rivayet ettiğini Ebû Hâtim'den nakletmiştir. Bk. Zehebî, Mizân, II, 345. Ebû Hâtim'in bu değerlendirmesine biz el-Cerh ve't-Ta'dîl'de rastlayamadık. Bk. el-Cerh, IV, 491-492.

120) Bk. Muhallâ, I, 231.

121) Bk. Muhallâ, VI, 26. Atiyye b. Kays'ın biyografisi için bk. İbn Hacer, Tehzîb, VII, 228.

122) Bk. İhkâm, V, 136. Oysa bu zatın hadisini başka bir yerde kendisi de almıştır. Bk. Muhallâ, IV, 230. Usâme b. Zeyd el-Leys'nin birçok âlim tarafından tenkid edildiğine dair bk. Zehebî, Mizân, I, 174-175; İbn Hacer Tehzîb, I, 209-210.

123) Bk. Muhallâ, VII, 189. Müslim'in Ebu Ubeyde'den naklettiği hadisi için bk. Müslim, Rada', H.31. Bu zatın biyografisi için bk. Tehzîb, XII, 159.

124) Bk. Muhallâ, IV, 132.

124a) Bu zatı zayıf sayan diğer alimlerin görüşleri için bk. İbn Hacer, Hedyû's-Sârî, s.401.

"Denizin suyu temiz ölüsü helâldir" (125).

İbn Hazm bu hadisin sahih olmadığını söylemiştir

(126).

2-

اجلس فقد آذيت

Abdullah b. Bûsr şöyle anlatıyor: Cuma günü Hz.Peygamber (S) hûtbe okuyorken bir adam insanların enseleri üzerinden aşarak geldi. Hz.Peygamber (S) ona, "Otur, cemaati rahatsız ettin" dedi (127).

İbn Hazm bu hadisin yalnız Muaviye b. Sâlih vasıtasıyla rivayet edildiğini, bu zatın işe zayıf olduğunu söylemiş, dolayısıyla rivayetini de zayıf saymıştır (128).

3-

عن اياس بن ابى رملة قال سمعت معاوية سأل زيد بن ارقم اشهدت مع رسول الله (ﷺ) عيدين قال: نعم صلى العيد من اول النهار ثم رخص في الجمعة.

İyâs b. Ebî Remle'den nakledildiğine göre Muaviye, Zeyd B. Erkam'a, "Hz.Peygamber'le (S) birlikte bayram ve cumanın aynı güne rastladığına şahit oldun mu?" diye sormuş, o da şöyle cevap ermiş: "Evet, Rasûlullah günün başlangıcında bayram namazını kıldırdı. Ondan sonra da cumanın kılınmasına ruhsat verdi" (129).

O, hadisin râvîlerinden olan İsrâil'in sağlam olmadığını belirterek hadisi zayıf saymaktadır (130).

4-

عن التعمان بن بشير ان رسول الله (ﷺ) كان يصلى العشاء الآخرة لمعيب القمر ليلة ثالثة

Nu'man b. Beşir şöyle demiştir: "Hz.Peygamber (S) yatsı namazını ayın üçüncü gecede batmasıyla birlikte kıldırması" (131).

Bu hadisin isnadında yer alan Habîb b. Sâlim'i İbn Hazm mechûl'ü'l-hal olarak vasıflandırır ve hadisi zayıf sayar (132).

5-

عن عائشة ان رسول الله (ﷺ) كان يقبل ولا يتوضأ

Hz.Ayşe'nin şöyle dediği nakledilmiştir: "Hz.Peygamber (S) hanımlarından birini öperdi, sonra da abdest almazdı" (133).

İbn Hazm hadisin sahih olmadığını, çünkü râvîsi Ebû Ravk'ın zayıf, bir.başka isnadındaki Urve el-Müzenî'nin ise mechûl olduğunu bildirmektedir (134).

6-

ان رسول الله (ﷺ) نهى عن جلود السباع

"Hz.Peygamber (S) yırtıcı hayvanların derilerini giymeyi yasakladı" (135).

Bu hadisin de sahih olmadığını söyler, fakat sebebini belirtmez (136).

7-

عن سعد بن ابى وقاص سمعت النبي (ﷺ) يسأل عن اشتراء التمر بالرطيب فقال لمن حوله: اينقص الرطب اذا بس؟ قالوا: نعم فنهى عن ذلك.

Sa'd b. Ebû Vakkas'tan şöyle nakledilmiştir: "Hz.Peygambere (S) kuru hurmanın yaş hurma mukabilinde satın alınması sorulduğunda, etrafında bulunanlara, "yaş hurma kuruyunca azalır mı?" diye sordu. "Evet" cevabını verdiler. Bunun üzerine böyle yapmayı yasakladı (137).

İbn Hazm, "hadis sahih değildir, çünkü isnadındaki Ebû Ayyaş Zeyd b. Ayyaş mechûldür" demiştir (138).

Ebû Dâvud hadislerini değerlendirmesi: Ebû Dâvud ve Nesâî'nin müşterek olarak rivayet ettikleri hadislerden İbn Hazm tarafından tenkide uğrayanlara verdiğimiz bu örneklerden başka bir Ebû Dâvud ve Nesâî'nin birbirinden ayrı olarak kitaplarına aldıkları hadisler içerisinde İbn Hazm'ın tenkid ettiklerine örnekler vermek istiyoruz. Böyle hadislerin sayısı kabarıktığı için yalnız hadisin konusunu ve tenkid sebebini zikret-

125) Bk. Ebû Dâvud, Taharet, B.41; Nesâî, Taharet, B.46; Miyâh, B.4. Aynı hadis için ayrıca bk. Tirmizî, Tahâret, B.52; İbn Mâce, Tahâret, B.38; Sayd, B.18W Mâlik b. Enes, Muvatta', taharet, H. 12; Sayd, H.12; Dârimî, Vudû, B.52; Sayd, B.5; Ahmed b. Hanbel, Müsne'd, II, 237,361.

126) Bk. Muhallâ, I,221. Bu hadisi sahih ve zayıf seayan diğer görüşler için bk. Şevkânî, Neylû'l-Evtâr, I, 17-19.

127) Bk. Ebû Dâvud, Salat, B.241; Nesâî, Cuma, B.20.

128) Bk. Muhallâ, V, 70. Muaviye b. Sâlih'in başka alimlerce de zayıf sayıldığına dair bk. Zehebî, Mizân, IV, 135. Adı geçen râvînin te ferrûd ettiği hadislerle örnek olarak burada zikrettiğimiz hadis verilmektedir. Bk. Aynı yer.

129) Bk. Nesâî, İdeyn, B.31; Ebû Dâvud, Salat, B. 211. Ebû Dâvud'un naklinde "Kim cumayı kılmak isterse kılsın dedi, dedi" ilâvesi vardır.

130) Bk. Muhallâ, V, 89. Şevkânî ise İyâs b. Ebî Remle'nin mechûl olduğunu söyleyerek hadisi zayıf saymıştır. Bk. Neylû'l-Evtâr, III, 347. İbnü'l-Münzir de bu hadisi nakleden İyâs'ın mechûl olduğunu söylemiştir. Bk. Zehebî, Mizân, I, 282. İsrâil b. Yûnus'u, İbnü'l-Medîni ve başkaları da zayıf saymıştır. Güvenilir kabul edenler de vardır. Bk. Zehebî, a.g.e.. I.209-210.

131) Farklı lafızlar için bk. Ebû Dâvud, Salat, B.7; Nesâî, Mevâkîf, B.20.

132) Bk. Muhallâ, III, 181. Aynı hadisi aynı râvî vasıtasıyla Tirmizî (Salât, 123), Hâkîm (Müstedrek, I, 194) ve Beyhakî (Sünen, I, 373) de nakletmişlerdir. Hadisin müdafası için bk. Ahmed Muhammed Şâkir, Tirmizî, Sünen, I, 306-308 de dipnot. Habîb b. Sâlim'i Ebû Hâtîm güvenilir saymış (bk. İbn Ebî Hâtîm, a.g.e., III, 102), Buhârî ise onun hakkında "fihî nazar" ifadesini kullanmıştır. Bk. Tarih-i Kebîr, II, 318. Diğer değerlendirmeler için bk. Zehebî, Mizân, I, 455.

133) Hadisin biraz değişik ifadelerle nakli için bk. Ebû Dâvud, Tahâret, B.70; Nesâî, Tahâret, B.121.

134) Bk. Muhallâ, I, 245. Zaten Ebû Dâvud ve Nesâî de hadisin mürsel olduğunu bildirmektedirler. Hadisi Buhârî ve Yahya b. Sa'îd el-Kattan'ın zayıf saydığına dair bk. Münzirî, Muhtasarı Sünen-i Ebî Dâvud, I, 131. Urve el-Müzenî'nin mechûl sayıldığına dair bk. Zehebî, Mizân, III, 65.

135) Bk. Ebû Dâvud, Libas, B.40; Nesâî, Ferâ' B.6.

136) Bk. İhkâm, II, 43. Hadisin bir isnadında Bakryye b. el-Velîd bulunduğu ve bu râvînin tenkide uğradığı, diğer bir senedde Ebû'l-Melîh'in, babasından rivayet ettiği, oysa bu rivayet şeklinin pek meşhur olduğunu bildirilmektedir. Bk. Münzirî, a.g.e., VI, 71-72. Hadisi Tirmizî (Libas, B.31) ve Dârimî de (Edâhî, B.19) nakletmiştir.

137) Bk. Ebû Dâvud, Buyû', B.18; Nesâî, Buyû', B. 36. Ayrıca hadisi Tirmizî (Buyû', B.14), İbn Mâce 'Ticârât, B.53) ve Mâlik (Buyû', H. 52) rivayet etmişlerdir.

138) Bk. İhkâm, VII, 153. Hadisi Şafîî (el-Ümm, III, 19) ve Hâkîm de (Müstedrek, II, 38-39) nakletmiş; Tirmizî İbn Huzeyme, İbn Hibban ve Hâkîm sahih olduğunu söylemiş; İbn Hazm'la birlikte Ebû Hanîfe, Tahâvî ve Taberî hadisi illetli saymışlardır. Fazla bilgi için bk. Zeylai, Nasbu'r-Râye, IV, 40-42; Şevkânî, Neylû'l-Evtâr, V, 308.

mekle yetineceğiz, ayrıca hadislerin metnini vermeyeceğiz.

Sarhoşun, ne dediğini bilmediği, dolayısıyla iftira edebileceği, bu sebeple de sarhoşa iftira cezası vermek gerektiğini bildiren Hz.Ali'nin görüşü, haberin râvilerinden **Üsâm b. Zeyd** zayıf, başka bir isnadındaki **Yahya b. Füleih b. Süleyman** ise mechûl, onun babası **Füleih** zayıf olarak nitelendirerek (139); **Muaz**'ın Yemen'e giderken "orada neyle hükmedeceksin?" sorusuna "Allah'ın kitabıyla", "orada bulamazsan?" "Rasûlüllah'ın sünnetiyle", "orada da bulamazsan?" "kendî ichtihadımla hükmederim" şeklinde cevap vermesi ile ilgili hadis, râvisi el-Hâris b. Amr "mechûl" diye vasıflandırılarak İbn Hazm tarafından tenkid edilmiştir (140).

Uyumakla abdest bozulacağına dair haberi, Bakıyye b. Velid ve el-Vadî b. Atâ' isimli râvileri zayıftır diye İbn Hazm uydurma saymış (142); cünûb olanların ve hayızlı kadınların camiye girmelerinin haram olduğunu bildiren hadisi, râvisi **Eflet b. Halife**'nin güvenilir olarak tanınmadığı gerekçesiyle tenkid etmiş; (143), nifas süresinin en çok kırk gün olduğunu bildiren hadisi, "râvilerinden **Müset el-Ezdiyye mechûldür**" diye reddetmiş (144); Hz.Peygamber'in (S), önünde eşek ve köpek yavrusu olduğu halde sütresiz namaz kıldığını bildiren **Fadl b. Abbas** hadisini, râvisi **Abbas b. Ubeydillah b. Abbas**'ın, amcası **Fadl'a** yetişmediği gerekçesiyle batıl addetmiş (145); özürsüz olarak bir gün Ramazan orucunu bozan kimsenin, bütün yıl oruc tutsa bile onu ödeyemeyeceğini bildiren **Ebü Hüreyre** hadisini, "râvisi **Ebü'l-Mutavvis** adaletle şöhret bulmamıştır" diyerek cerhetmiştir (146).

Mecid-i Haram'a gitmek üzere hac ya da umre için **Mescid-i Aksâ'dan** niyet edip ihrama giren kimsenin önceki ve sonraki günahlarının bağışlanacağını bildiren hadisi, "râvilerinden **Yahya b. Ebî Süfyan el-Ah-**

nes ile onun ninesi olan **Hukeyme mechûldür**" iddiasıyla meşgul olmaya değer nitelikte bulunmamış (147); **ihramlının yılan, akrep gibi haşerati öldürebileceği** konusundaki **Ebü Sa'id el-Hüdrû** hadisini reddederken de, "râvisi **Yezid b. Ebî Ziyad**'ın delil olmayacak derecede zayıf, hattâ **Ebü Üsâme**'ye göre yalancı sayılmasını" sebep göstermiştir (148).

(Amr b. Şu'ayb'ın, dedesinden naklettiği sahifeyi, dolayısıyla **Ebü Dâvud** ve **Nesâî**'nin bu sahifeden naklettiği hadisleri İbn Hazm tümüyle reddeder ve **Nesâî**'nin bu sahifeden naklettiği hadisleri İbn Hazm tümüyle reddeder ve bu sahifenin münker hadislerle dolu olduğunu iddia eder (149).

Livata yapan kimsenin öldürülmesine dair hadisi de, "râvisi **Amr b. Ebî Amr** zayıftır" diyerek tenkid eder (150).

Asîl kimselerin had cezasını gerektirenler dışındaki kusurlarının bağışlanmasını emreden hadisi ise, isnadında yer alan **Muhammed b. Ebî Bekir b. Amr**'ın, **Amre**'den işitmediği gerekçesiyle sahih saymaz. (151).

İbn Hazm, "insanın insana secde etmesi caiz olsaydı kadınların kocalarına secde etmelerini emrederdim" mealindeki hadisi, "râvisi **Şerik b. Abdillâh** müdellistir, münker hadisleri zayıf râvilerden alır onların adını gizleyerek güvenilir râvilerle nisbet eder" diyerek cerhetmiştir (152).

Ebü Bekir'in, malının tamamını Allah yoluna sarfettiğine, "çocuklarına ne bıraktın?" sorusuna da, "onlara Allah'ı ve Rasûlünü bıraktım" şeklinde cevap verdiğine dair hadisin "kesinlikle sahih olmadığını, çünkü **Hişâm b. Sa'd**'ın rivayet ettiğini bu zatın ise zayıf olduğunu" söylemiştir (153).

Daha önce adı geçen **Üsâme b. Zeyd** isimli râvî tarafından **Ümmü Selemeden** rivayet edilen vahiyyle bildiril-

139) Bk. İbn Hazm, İhkâm, VII, 162 Hadisin Üsâme b. Zeyd isnadıyla nakli için bk. **Ebü Dâvud**, Hudûd, B.37. Ayrıca bk. Hâkim, Müstedrek, IV,375. Hadisi İbn Ebî Hâtim de başka bir sebeple tenkid etmiştir. Bk. **Kitâbü'l-İlâl**, I, 446. Üsâme b. Zeyd'in diğer bazı âlimlerce de zayıf sayıldığına dair bk. Zehebî, **Mizân**, I,174. Füleih b. Süleyman ve oğlunun birçoklarının da zayıf sayıldığına dair bk. **Zehebî** a.g.e. 365.

140) Bk. İhkâm, VI, 35.

141) Bk. **Tarih-i Kebîr**, II, 277. Hadis için bk. **Ebü Dâvud**, Akziye, B.11. Ayrıca bk. **Tirmizî**, Ahkâm, B.3. **Tirmizî** hadisin isnadının kopuk olduğunu söylemiş fakat açıklama yapmamıştır. Hadisin bir değerlendirmesi için bk. **Münzirî**, a.g.e., V,213.

142) Bk. **Muhallâ**, I, 311-312. Hadis için bk. **Ebü Dâvud**, Tahâret, B.79. Aynı hadisi adı geçen râviler vasıtasıyla **İbn Mâce** (Taharet, B.62), **Dârimî** (Vudû, B.48) de nakletmişlerdir. **Vadî b. Atâ'**yı güvenilir sayanlar ve tenkid edenler için bk. **Zihebî**, a.g.e., IV, 334-335. **Bakıyye b. Velid**'i güvenilir ve zayıf sayanların görüşleri için bk. **Zehebî**, a.g.e., IV, 331-339. İbn Hazm'ın hadisi rivayet eden bu râviler hakkındaki görüşüne **Münzirî** de aynı gerekçe ile katılmaktadır. Bk. **Muhtasarü Süneni Ebî Dâvud**, I, 145.

143) Bk. **Muhallâ**, II, 251-252. Hadis için bk. **Ebü Dâvud**, Taharet, B.92. **Eflet'i Hattabî** de mechûl addetmiştir. Fazla bilgi için bk. **Hattabî**, **Meâlimü's-Sünen**, I, 159; **Münzirî**, a.g.e., I, 158.

144) Bk. **Muhallâ**, II, 276. Hadis için bk. **Ebü Dâvud**, Taharet, B.119. Hadisin bir değerlendirmesi için bk. **Hattabî**, a.g.e., I, 196; **Münzirî**, **Muhtasar**, I, 196. **Müset el-ezdiyye**'yi **Dârakutn**'nin delil saymadığına, **Zehebî**'nin mechûl addettiğine dair bk. **Mizân**, IV, 610. **Müset**'in İbnü'l-Kattan tarafından da mechûl sayıldığına dair bk. **Azîmâbâdî**, **et-Ta'liku'l-Muğni** ale'd-Dârakutnî, I, 222. Aynı hadisi **Tirmizî** da nakletmiş ve garib olduğunu söylemiştir. (Bk. Taharet, B.105). **Müset** ile ilgili bir değerlendirme için bk. **Ahmed Muhammed Şâkir**, **Tirmizî**, I, 257-258 de dipnot.

145) Bk. **Muhallâ**, IV, 18. Hadis için bk. **Ebü Dâvud**, **Salat**, B.115. Ayrıca bk. **Nesâî** Kible, B.7. Hadisin isnadının tenkid edildiğine dair bk. **Münzirî**, a.g.e. I, 350. **Abbas b. Ubeydillah**'ın, amcası **Fadl'a** yetişmediğine dair bk. İbn Hacer **Tehzib**, V, 123.

146) Bk. **Muhallâ**, VI, 269. Hadis için bk. **Ebü Dâvud**, Savm, B.38. Hadisi **Tirmizî** de nakletmiş ve **Ebü'l-Mutavvis**'in bu hadis dışında tanımadığını **Buhârî**'den naklen zikretmiştir. Bk. **Tirmizî**, Savm, B.27. Hadisin bir değerlendirmesi için bk. **Münzirî**, a.g.e., III, 276. Bu zatın zayıf olduğuna ve bu hadisi tek başına rivayet ettiğine dair bilgi için bk. **Zehebî**, a.g.e., IV, 574. **Ebü'l-Mutavvis**'in tek başına yaptığı bu rivayetin delil olmayacağına dair bk. İbn Hibbah, **Kel-Mecrûhîn**, III, 157.

147) Bk. **Muhallâ**, VII, 73-74. Hadis için bk. **Ebü Dâvud**, Menâsik, B.8. Hadisin metin ve isnadında râvilerin çok ihtilaf ettiğine dair bk. **Münzirî**, a.g.e., II, 285. **Yahya b. Ebî Süfyan**'ın meşhur olmadığına dair bk. İbn Hacer, **Tehzib**, XI, 224. **Hukeyme**'nin mechûl olduğuna dair bk. **Zehebî**, a.g.e., IV, 606.

148) Bk. **Muhallâ**, VII, 371. Hadis için bk. **Ebü Dâvud**, Menâsik, B.40. **Yezid b. Ebî Ziyad**'ın birçok âlim tarafından da son derece zayıf sayıldığına dair bk. İbn Hacer, a.g.e., XI, 329-331.

149) Bk. **Muhallâ**, XII, 24.

150) Bk. **Muhallâ**, XIII, 450. Hadis için bk. **Ebü Dâvud**, **Hudûd**, b. 28. Aynı hadisi **Nesâî**'den de naklederek onu da aynı sebeple zayıf sayar. Bk. a.g.e., XIII, 457. Hadisi **Tirmizî** de nakleder ve zayıf sayar. Bk. **Tirmizî**, **Hudûd**, B.24. Zaten **Ebü Dâvud** kendisi de hadisi zayıf kabul etmiştir. Hadisin ve hadisin râvisi olan **Amr b. Ebî Amr**'ın zayıf sayıldığına dair bk. **Münzirî**, a.g.e., VI, 273-274.

151) Bk. **Muhallâ**, XIII, 488. Hadis için bk. **Ebü Dâvud**, **Hudûd**, B.4. Hadisin isnadındaki kopukluk yanında bir de râvisi **Abdülmelik b. Zeyd** zayıf, hattâ münker sayılmıştır. Bk. **Münzirî**, a.g.e., VI, 213.

152) Bk. **Muhallâ**, XI-759-760. Hadis için bk. **Ebü Dâvud**, **Nikâh**, B.40. **Şerik b. Abdillâh el-Kâdî** hakkında birçoklarının söz söylediğine dair bk. **Münzirî**, a.g.e., III, 67. **Şerik** hakkında söylenenler için bk. **Zehebî**, **Mizân**, II, 270-274.

153) Bk. **Muhallâ**, X, 112. Hadis için bk. **Ebü Dâvud**, **Zekât**, B. 40. Hadisin aynı isnadla rivayeti için ayrıca bk. **Tirmizî**, **Menâkıb**, B. 16; **Dârimî**, **Zekât**, B. 26. **Tirmizî** hadisin hasen-sahih olduğunu söylemiştir. **Hişâm b. Sa'd**'ın birçoklarınınca zayıf sayıldığına dair bk. **Zehebî**, a.g.e., IV, 298-299.

meyen hususlarda **Hz.Peygamber'in** (S), "kendi reyimle hükmederim" dediğine dair hadisi İbn Hazm uydurma ve yalan olarak nitelendirmiş ve bunu iki sebebe bağlamıştır: **Birincisi** sebep râvisi olan **Üsâme'**dir ki ona göre bu zat zayıftır, hadisi delil olmaz. **İkincisi**, bu hadisin, bilmediği konularda sorular sorulduğu zaman Hz.Peygamber'in cevap vermeyip vahyin gelmesini beklediğini bildiren sahih haberlere aykırı olmasıdır⁽¹⁵⁴⁾.

Bunların dışında Ebû Dâvud'un elli kadar hadisini çeşitli yönlerden tenkid ve delil olmayacağını bildirmektedir. Bazan da **Ebû Davud'un**, kendi naklettiği hadisle ilgili görüşüne **İbn Hazm** karşı çıkmakta ve onun bu görüşüne katılmamaktadır. Nitekim Ebû Dâvud, buluntu bir eşyanın ilân edilmesiyle ilgili hadisi naklettikten sonra şöyle demiştir: "Bu hadisin **Hammad b. Seleme** rivayetinde yer alan "eğer o buluntu eşyanın sahibi gelir de eşyanın kabını, bağını (sayısını) tanırsa onu kendisine ver" şeklindeki ilâve mahfûz değildir (şazdır)". İbn Hazm ise **Ebû Dâvud'un** bu görüşüne şöyle itiraz etmiştir: "Ebû Dâvud bu ilâvenin mahfuz olmadığı görüşüne şöyle itiraz etmiştir: "Ebû Dâvud bu ilâvenin mahfuz olmadığı görüşünde yanlıştır. Aksine bu ilâve meşhûr ve mahfuzdur. Çünkü bu ilâveyi **Hammad b. Seleme** tek başına bile rivayet etmiş olsaydı, kendisi hadis imanı ve güvenilir bir râvi oluşu sebebiyle bu ilâvenin kabul edilmesi için yeterdi. Oysa **Süfyan-ı Sevrî** de aynı fazlalığı naklederek ona muvafakat etmektedir⁽¹⁵⁵⁾

Nesâî hadislerini değerlendirmesi: Nesâî'nin sünenlerinden, özellikle Müctebâsından naklettiği hadisler içerisinde de İbn Hazm kendi kurallarına uymayanları tenkid etmektedir. Bu hadislerden bazıları şunlardır:

Çeşitli isnadlarla nakledilen "cemaatten ayrılmamak gerektiğine, şeytanın cemaatten ayrılanlara musallat olup birlik halinde bulunanlardan uzak durduğuna" dair rivayeti İbn Hazm, metin yönünden tenkide tâbî tutmakta ve "yahûdiler , mecûsîler vs. de cemaattir. Şeytan bunlardan uzak mı durur?" demektedir⁽¹⁵⁶⁾.

İbn Zübeyr zamanında bayramın cuma gününe rastladığını, İbn Zübeyr'in yalnız bayram namazını kıldırıp cuma namazını kıldırmadığını, bunun üzerine **İbn Abbas'**ın, "sünnete uygun hareket etti" dediğini bildiren Vehb b. Keysân'ın haberini tenkid ederken, bu haberi nakledenler arasında yer alan **Abdülhamid b. Ca'fer'in** zayıf olduğunu söylemektedir⁽¹⁵⁷⁾.

Cezayı gerektiren bir suçu, başkana ulaştırıldıktan sonra bağışlamanın hiçbir faydası olmayacağını ve **Hz.Peygamber'in** (S), "keşke bana haber vermeden

önce bağışlasaydın" dediğini bildiren hadisi İbn Hazm, Nesâî kanalıyla üç ayrı isnadla nakletmiş ve şöyle demiştir: "Safvan hadisinin hiçbir rivayeti sahih değildir, bütün isnadları kopuktur. Çünkü hadisler **Atâ, İkrime, Amr b. Dînar** ve **İbn Şihâb'dan** bize ulaşmaktadır. Bunlardan hiçbirisi **Safvan'a** yetişmiş değildir"⁽¹⁵⁸⁾.

Bir müslüman dinden çıkarak Allah'a ve Rasûlüne savaş açarsa bu insanın ya öldürüleceğini veya asılacağını ya da sürgün edileceğini bildiren haberin sahih olmadığını söyler ve "çünkü râvisi **İbrâhim b. Tahmân**, hadisi tek başına nakletmiştir, o ise kuvvetli değildir" der⁽¹⁵⁹⁾.

Hz.Peygamber'in (S) altınla süslenmiş elbise (hilye) ile ipekli giymeyi men ederek "eğer cennet elbisesi ve ipeği giymek istiyorsanız onları bu dünyada giymeyiniz" dediğine dair **Ukbe b. Amir** hadisini o, "râvisi **Ebû Uşâne el-Meâfirî** hadis nakliyle şöhret bulmuş değildir" diyerek reddeder⁽¹⁶⁰⁾.

Kocasından, kendisini boşamasını isteyen kadınların münafık olduğunu bildiren **Ebû Hüreyre** hadisini tenkid ederken ise, **Hasan Basrî'nin** bu hadisi Ebû Hüreyre'den işitmediğini (dolayısıyla hadisin **münkat'** olduğunu) ifade eder⁽¹⁶¹⁾.

Hz.Ayşe'den nakledilen "kadın üzerinde en fazla hakkı olan kişinin kocası, erkek üzerinde en fazla hakkı olan kimsenin ise annesi" olduğuna dair hadisi reddederken de şöyle der: "**Ebû Utbe** mechûldür, onun kim olduğu bilinmiyor. Üstelik **Kur'an** ve **sahih hadis**, böyle bir hükmü geçersiz kılmaktadır"⁽¹⁶²⁾.

Daha bunlar gibi birçok hadisi Nesâî'den naklederek tenkidini yapan İbn Hazm, bu tenkidlerden bazısında Nesâî'nin görüşünü delil getirir. Nitekim Nesâî'nin münker diyerek zayıf saydığı bir hadisi o da münkat' diyerek cerh etmektedir⁽¹⁶³⁾.

İbn Hazm, Ebû Dâvud ve Nesâî'nin bazı râvilerinin rivayetlerini başka kaynaklardan nakletmekte ve bu hadisleri, râvileri sebebiyle reddetmektedir: Meselâ **Esbağ b. Zeyd el-Cühenî** ile **Kesir b. Mürre el-Hadramî**'yi mechûl olarak nitelendirmiş,⁽¹⁶⁴⁾ oysa **Kesir b. Mürre'den** hem Ebû Dâvud hem Nesâî⁽¹⁶⁵⁾, **Esbağ b. Zeyd'den** ise Nesâî hadis nakletmişlerdir⁽¹⁶⁶⁾.

Yine o, **Husayn** (veya İbnü'l-Husayn) **el-Hubrânî** ile **Ebû Sa'îd el-Hubrânî'nin** mechûl olduğunu bildirmiş⁽¹⁶⁷⁾, oysa bu râvilerden Ebû Dâvud hadis rivayet etmiştir⁽¹⁶⁸⁾.

Bu tarzda tenkid ettiği râviler pek çoktur. Biz konuyu fazla uzatmamak için bu örneklerle yetinmeyi uygun bulduk.

154) Bk. İbn Hazm, İhkâm, V, 136. Hadis için bk. Ebû Dâvud, Akziye, B.7. Üsâme b. Zeyd hakkında daha önce bilgi verilmişti. Bk. Zehebî, a.g.e., I, 174.

155) Bk. Muhallâ, IX, 147-148. Hadis ve bu hadis hakkında Ebû Dâvud'un görüşü için bk. Ebû Dâvud, Lukata, B.I. Aynı ilâve Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde de yer almaktadır. Bk. Buhârî, Lukata, B.2; Müslim, Lukata, H.6.

156) Bk. İhkâm, IV, 192-197. Hadisin değişik ifadelerle rivayeti için bk. Nesâî, İmamet, B.5; Tirmizî, Fiten, B.7; A.b. Hanbel, Müsned, I, 26.

157) Bk. Muhallâ, V, 131. Hadis için bk. Nesâî, İdeyn, B.31. Abdülhamid b. Ca'fer'i Süfyan-ı Sevrî zayıf saymış (bk. Ahmed b. Hanbel, Kitâbü'l-İlel, II, 183.), Nesâî "Kuvvetli değil" demiştir. Bk. Nesâî, Kitâbü'd-Du'afâ ve'l-Metrûkîn, s. 211. Daha geniş bilgi için bk. Zehebî, a.g.e., II, 539.

158) Bk. Muhallâ, XIII, 58-60. Hadisin çeşitli rivayetleri için bk. Nesâî, Kat'u's-Sârik, B.4-5.

159) Bk. Muhallâ, XIII, 313. Hadis için bk. Nesâî, Tahrim, B.11. Aynı hadisin aynı râviden rivayeti için ayrıca bk. Ebû Dâvud, Hudud, B.I. İbrâhim b. Tahman'ın birçoklarıncı güvenilir sayıldığına, el-Mevsilî tarafından zayıf kabul edildiğine dair bk. Zehebî, a.g.e., I, 38.

160) Bk. Muhallâ, XI, 313. Hadis için bk. Nesâî, Zinet, B.39. Ebû Uşâne Hayy b. Yû'min için A.b. Hanbel güvenilir demiş, (bk. K.el-İlel, II, 32), Ebû Hâtim Sâlihu'l-Hadis olduğunu bildirmiştir. Bk. el-Cerh ve't-Ta'dîl, III, 276. Ayrıca bk. İbn Hacer, Tehzib, III, 71-72.

161) Bk. Muhallâ, XI 586. Hâdis için bk. Nesâî, Talak, B.34. Nesâî de Hasan Basrî'nin Ebû Hüreyre'den hiç hadis işitmediğini bildirmiştir. Bk. Sünen, VI, 169. Aynı rivayet için ayrıca bk. A.b. Hanbel, Müsned, II, 414.

162) Bk. Muhallâ, XI, 761. Hadise Nesâî'nin Müctebâsında rastlayamadık. Sünen-i Kübrâ'sından alınmış olabilir. Ebû Utbe'nin mechûl olduğuna dair bk. Zehebî, a.g.e., IV, 549.

163) Bk. Muhallâ, IX: 620. Nesâî'nin bu tenkid için bk. Nesâî, Buyû, B.90 (VII, 309).

164) Bk. Muhallâ, IX, 64.

165) Bk. İbn Hacer, Tehzib, VIII, 428-429.

166) Bk. Zehebî, a.g.e., I, 270. Bu zatı İbn Adiy de mechûl saymaktadır. Bk. aynı yer.

167) Bk. Muhallâ, II, 99.

168) Bk. Zehebî, a.g.e., I, 555; IV, 579. Zehebî de bu râvilerin tanınmadığını bildirmektedir. Bk. Aynı yerler.

Burada şunu belirtmek gerekir: Aslında bir râviden Ebû Dâvud ve Nesâî'nin hadis alması, o râvinin mutlak güvenilir birisi olmasını gerektirmez. Çünkü bu muhaddisinlerin, yalnız mutemet râvilerden hadis aldıklarını gösteren bir delil bulunmamaktadır. Aksine bu iki muhaddisin sünenleri incelendiğinde birçok zayıf hadisi aldıkları ve bizzat kendilerinin, bu hadisleri veya râvilerini tenkid ettikleri görülecektir. Ricâl kitapları (Zehebî'nin *Mizânü'l-İtidâl*'i gibi özellikle zayıf râvileri ele alan eserler) incelendiğinde sünen sahiplerinin birçoğunun bu eserlerde yer aldığı ve tenkide tâbi tutulduğu müşahede edilecektir.

S O N U Ç

Görülüyor ki İbn Hazm, kütüb-i sitte terimini kullanmadığı gibi Kütüb-i Sitte'yi oluşturan kitaplardan **Tirmizî** ve **İbn Mâce**'nin sünenlerini de görmemiştir. Buhârî ve Müslim'in sahihlerini en sağlam hadis kitapları olarak kabul etmiş, fakat Ebû Dâvud ve Nesâî'nin sünenlerini, Sahihandan sonra zikretmesine rağmen onlarla diğer hadis kitapları arasında herhangi bir ayırım yapmamıştır. Bu bakımdan da, özellikle bu sünenlerdeki hadisleri delil almak için bir gayret içerisine girmemiş, delil kabul ettiği hadisler hangi kitaplarda mevcutsa, onları o eserlerden almıştır. Bu iki sünenen aldığı hadislerle de her zaman güvenmemiş, kendi prensibine aykırı bulduğu hadisleri, diğer eserlerdeki gibi, yeri geldikçe tenkide tâbi tutmuştur. Aslında o, kendi kurallarına uymayan hadisleri, hangi kaynaktan alırsa alsın, çeşitli vesilelerle **merdûd** saymıştır. Dolayısıyla ona göre, her ne kadar hadis kitapları içerisinde en ön sırayı almış olsalar da, Buhârî ve Müslim'in sahihlerinde bulunan hadislerin de bu yönden bir ayrıcalığı yoktur. Onlar da tenkid süzgecinden geçirilir ve sahihlik şartlarını taşımayan hadisler zayıf sayılır, veya tamamen reddedilirler. Yâni İbn Hazm'a göre Buhârî ve Müslim'i cerh ve ta'dilde otorite saymak, onların hadislerini tenkid dışında bırakmayı gerektirmez.

İbn Hazm, gerek fıkhıta gerekse hadiste bir otoriteye bağlı kalmamış, birçok fakih'in ve muhaddisin görüşlerine itibar etmesine ve kendilerinden övgüyle bahsetmesine rağmen, hiç kimseyi hatâsız saymamıştır. Ona göre **Hz.Peygamber (S) dışında hiç kimsenin görüş ve kanaatine uymak mecbûriyeti yoktur.**

İşte bu anlayışı onu, muhaddislerin ekseriyetinin otorite kabul ettiği ve muallak hadislerini bile tenkide yansımadığı Buhârî ve Müslim'in hadislerini tenkid süzgecin-

den geçirmeğe, bunun sonucu olarak da bazı hadislerini zayıf saymağa sevk etmiştir denilebilir.

Bununla beraber, birçok âlimde görülen ve kanaatimizce yanlış bir anlayış olan, "kendi mezhebine veya icthadına ters düşen sağlam hadisleri çeşitli bahanelerle reddetme, görüşünü destekleyen zayıf hadisleri ise sağlam gösterme" gayretine zaman zaman **İbn Hazm**'da da rasklamak mümkün olmaktadır. O, böyle bir anlayışı yıkmak için çok uğraşmış, yeri geldikçe de bunun yanlış olduğunu vurgulayarak, "zayıf hadisi görüşümüze uyunca delil kabul etmekten, görüşümüze uymadığı zaman ise reddetmekten Allah bizi korusun" demiş (Bk. Muhallâ, VI,183), fakat bu hatâdan bazan o da kendini kurtarmamıştır.

Burada örneklerini verdiğimiz, sahîhân ile iki sünen de yer alan ve sahihlik şartlarını taşımadığı iddiasıyla İbn Hazm tarafından zayıf sayılan hadisler ve bunların râvileri araştırıldığında büyük çoğunlukla başka âmiller tarafından da tenkid edildiği görülmektedir. Durum böyle olunca akla iki ihtimâl gelmektedir: Ya İbn Hazm, kendisinden önceki âlimlerin bazıları tarafından cerh edilmiş hadisleri ele alıp bu hadislerin sahih olmadığı görüşüne kendisi de katılmış, yahut da onun kendi koyduğu cerh metoduyla hadisleri tenkide tâbi tutması, önceki âlimlerin görüşüyle mutabakat meydana getirmiştir. Fakat **kanaatimizce o, her ne kadar önceki âlimlerin cerh ve ta'dil ile ilgili görüşlerinden faydalanmış ise de, daha çok kendi prensipleri doğrultusunda bir tenkid metodu geliştirmiştir.** Bu yüzden de birçoklarının itirazlarına ve eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle önceki âlimlerin hiç tenkid etmediği bir râviyi zayıf sayması, ya da diğerlerinin meşhur ve âdil kabul ettiği bir kişiyi mechûl olarak nitelendirmesi, onun en çok tenkid edilen yönünü oluşturmaktadır. Böyle bir tutum içerisine ister bazılarının dediği gibi fazla araştırma yapmaksızın alelacele hüküm vermek sonucu girilmiş olsun, isterse kendi görüşlerine aykırı bulduğu hadisleri tenkid etmek için mesnetsiz itham yolunu seçmiş olsun, her iki hal de onun olumlu yanlarını alıp götürmüş ve kaynaklarımızda İbn Hazm adından hep **menfi** olarak bahsedilmiştir.

Oysa İbn Hazm tarafsız bir gözle incelendiği zaman, az önce zikretmeğe çalıştığımız hatâli yönleri bir yana bırakılırsa, kendisinden örnek alınabilecek ve pek çok görüşünden istifade edilebilecek bir İslâm âlimi olarak karımıza çıkacaktır. Onun birçok hadis otoritesine ve onların eserlerine bakış tarzı, bizce onun orjinal yönlerinden birisini teşkil etmektedir.